

Crkva sv. Marije od Navještenja na Košljunu.

(Zadužbina kneza Ivana Frankopana i njegove kćeri Katarine.)

O. Vladislav Brusić.

Kad je knez Ivan Frankopan g. 1453. pravio svoju oporuku, mislio je, da će pod zaštitom sv. Marka mirno upravljati gradom i otokom Krkom, svojom djedovinom sve do svoje smrti. Nije onda ni slutio, da bi himbenost Mlečića mogla biti tolika, da mu od svemogućih pokrovitelja postanu najljući neprijatelji. Što on ni izdaleka nije slutio o. 1452., to se dogodilo g. 1480.

Na Ivanov poziv Mlečići su se g. 1480. umiješali u njegov spor i sukob s kraljem Matijašem (Matijom Korvinom), koji je na nevjernoga kneza svoga vazala bio poslao s vojskom svoga kapitana Blaža Madžara (Blaž Podmanicki). Završetak ovog sukoba bio je za kneza Ivana sudbonosan. Nakon sretne pobjede nad Podmanickim Mlečići su ga na prevaru u jednoj svojoj galiji odpremili u Mletke i tako ga lišiše djedovine, odredivši mu zato godišnju penziju od 1000 dukata, ako se bude nastanio u Mlecima. Isto su tako odredili, da će njegovoj kćeri Katarini isplatiti miraz od 5000 zlatnih dukata, ako se bude udala za kojeg mletačkog plemića ili patricija. Ivanov je krvni neprijatelj bio Antun Vinciguera, duždevski tajnik i izvanredni duždev poslanik na Krku, a potom i prvi mletački upravnik ili providur (proveditore) grada i otoka Krka. Ovaj prepredeni diplomat i opaki čovjek nije bio zadovoljan s time, što je Ivana himbeno i na prevaru lišio njegove očevine, već je sve učinio, da ga i moralno ubije. Ogavne su i baš podle one klevete, što ih je on proti nesretnom knezu iznesao u svome izvješću na dužda u Mlecima.[1]

---

[1] Monumenta spectantia Historiam Slav. Meridionalium VI VI: Giurisdizione antica di Veglia 1481. Relazione di Antonio Vinciguerra. p. 29—91. NB. Uspomena na kneza Ivana i na njegovu nesreću još i danas živa je među stanovništvom otoka Krka. Ovdje se još i danas pjeva pjesma: »Turne moj prelipi.« A za crninu, koju oblače od davnine otočani, kaže se, da je to uspomena na žalovanje za nesretnim knezom i za Frankopanima.

Ivan grdno prevaren od Mlečića postane najnesretniji čovijek. Srce mu je gorilo od jala i srdžbe na njih, ali je bio preslab, da im se pravedno osveti. Krišom je pobjegao iz Mletaka, i tako je izgubio i dosuđenu mu godišnju penziju. Misleći uvijek nato, kako bi se opet povratio na svoj otok Krk, umro je negdje g. 1486, rek bi baš na 14. ožujka u selu Zagon u Vinodolu.

Klaić u svojoj knjizi »Krčki knezovi Frankapani« na str. 291. veli, da je mrtvo Ivanovo tijelo preko Novoga bilo preneseno na otok Krk, te potom odneseno na Košljun, i ondje pokopano u crkvi sv. Marije.

Antun Vinciguera, personifikacija mletačke makijavelističke diplomacije preživio je svoju žrtvu, nesretnoga kneza Ivana, i čim je doznao za njegovu smrt, požurio se, da je javi duždu u Mlecima. Poslao mu je također i prepis kneževe oporuke, za koju u pismu kaže, da ju je našao, kad je po kneževu svrgnuću prevrtao razne spise u bivšoj njegovoj pisarni u Krku.[2]

Republici je sigurno dobro došla oporuka kneza Ivana iz g. 1452. U Mlecima su svi znali, da republika nije imala pravne podloge za posjed otoka Krka, i zato su bili zabrinuti. Ove je zabrinutosti nestalo, kad su došli u posjed kneževe oporuke, koju im je poslao Vinciguera iz Vicence, gdje je na svojem imanju proživio zadnje godine svoga života. Oporuka bila je već onda pravomoćna, jer je knez bio mrtav. Prema samoj oporuci, koja je bila napisana u dvoru krčkoga biskupa (in palatio episcopali) duždeva je vlada u Mlecima bila određena za ovršitelja posljednje kneževe volje, a mletačka je republika postajala za sva vremena baštinicom kneževe očevine: grada i otoka Krka. I tako su Mlečani zagospodarili i ovim zadnjim otokom na našem primorju, koji je do g. 1480. pripadao hrvatsko-ugarskom kraljestvu, i na kojem su do ove godine gospodovali Frankopani kao vazali hrvatsko-ugarskih kraljeva.

Sasvim je vjerojatno, da su i Franjevci na Košljunu nakon smrti kneževe došli u posjed one bogate ostavštine od 1000 zlatnih dukata, što ih je on u svojoj oporuci ostavio njihovoj crkvi sv. Marije. Ovu svotu isplatila im je jamačno državna blagajna u Mlecima prema naručbi duždevske vlade i u ime same republike, koja je na ovu isplatu bila obvezana i kao baštinica Ivanova i kao ovršiteljica njegove oporuke.

Prema tome zidanje nove današnje crkve na Košljunu posvećene »Marijinom Navještanju« pada u razdoblje od g. 1486. do g. 1523. Odavle slijedi, da je nova crkva na Košljunu, što su je sagradili Franjevci kao zadužbinu kneza Ivana Frankopana i njegove kćeri Katarine, bila sagrađena ili barem dovršena pod mletačkom vladavinom. Ovo potvrđuje i mletački Krilati lav, koji je naslikan iznad Frankopanskog grba na jednom od onih debelih

[2] Mon. Slav. Merid. Vol. VI. Ljubić: Commissiones et relationes venetae T. I. 97—101.

podpornjaka, što drže crkveno sljeme. Tako isto za ovo nalazimo potvrdu i u oporuci fr. Bernardina Zorgulo pk. Stjepana iz Krka Ovaj je kao novak novicijata u Košljunu prema propisima franjevačkoga reda g. 1497. na 6. lipnja dao u gradu Krku, u kući košljunskog samostana, koja se nalazila iza crkve stolnice, napraviti svoju oporuku. U njoj se nalazi i stavka, u kojoj se kaže: hoće, da se njegova očinska kuća u gradu Krku proda na dražbi, i da se dobivenim novcem na Košljunu sagradi crkvena riznica ili sakristija iza zvonika sa klaustrom, koji će odanle voditi do samostanskog blagovališta.[3] Općenito se drži, da se ova stavka fra Bernardinove oporuke odnosi na gradnju današnje crkvene riznice na Košljunu, a tako isto i na gradnju onog tamnog hodnika, koji je veže sa samostanom. Prema ovom morala je gradnja nove crkve na Košljunu g. 1497. biti dobro naprijed. Ona je u glavnom bila sagrađena iz ostavštine kneza Ivana, a onda samo dovršena i u nutrini uređena iz ostavštine njegove kćeri Katarine, kako to potvrđuje i svjedočanstvo Margarite Bevilaqua, koja je u parnici za ostavštinu Katarininu od 1000 zlatnih dukata crkvi sv. Marije na Košljunu, kazala, da je od svoje gospodarice čula: da je onu crkvu počeo graditi njezin otac, a ona, da je hoće da dovrši.[4]

Katarina Frankopan, jedinica kneza Ivana gospodara otoka Krka preživjela je svoga nesretnoga oca. Prije svoje smrti, koja ju je zatekla, negdje početkom g. 1520. u Mlecima, videći da nema poroda ni u drugom braku, učinila je svoju oporuku. U njoj se plemenita gospođa, udovica pk. Frana Dandola, a žena Andrije Foskula mletačkih patricija, sjetila i Košljuna, mile zadužbine svoga pokojnoga oca. Jedna stavka njene oporuke dakle glasi ovako: »Za onaj čas, kad budem imala umrijeti najprije preporučujem svoju dušu Bogu, svevišnjem stvoritelju i slavnoj majci i djevici Mariji i svim svecima na nebu, a potom tijelo svoje predajem zemlji iz koje je postalo. I želim, da ono bude prenesno na Krk i ondje pokopano u crkvi sv. Marije reda Male Braće pred velikim oltarom. Toj crkvi ostavljam 1000 zlatnih dukata, koji se imaju potrošiti za gradnju iste crkve i ne za drugo ili na koji drugi način.«[5]

---

[3] »Vegle in domo Conventus Castilionis prope ecclesiam Cathedralem. Anno 1497.... et ex dicto praetio dicte domus voluit, quod fabricetur una sacristia post campanilum conventus cum claustro eundo ad refectorium.« — Oporuka pisana na pergameni u Arh. samost. 1497.

[4] »... e che la voleva beneficiar la dicta giesia dicendo mio padre la comenzo fabricar et io voglio finirla.« Pergamena iz g. 1520. u sam. arhivu — i savremeni prepis na papiru: Breviario Cme de Frangepani.

[5] »In primis quando mihi mori contigerit animam meam suo altissimo creatori et eius gloriosissimae matri virgini Marie totique triumfanti curie humiliter commitendo et corpus meum humo derelinquendo unde sumptum est, quod volo Veglam portari et ibi in ecclesia Sancte Marie ordinis fratrum minorum sepeliri ante altare magnum — Cui ecclesie

Ali se Katarininoj oporuci bio zameo svaki trag; a samo se iza njezine smrti u pisarni u Mlecima (in cancellaria judicum examinatorum) među spisima pk. Don Gregura Trina kanonika sv. Marka i javnog bilježnika pronašla jedna zapiska, (cedola) na kojoj je bio ispisan gornji izvadak (particula) iz iste oporuke. Kad su za ovu zapisku doćuli redovnici košljunskog samostana, zatražiše preko Alviža Capella (Aloisius Capello) prokuratora Franjevaca Obslužívalaca (Fratrum Minorum de Observantia) dalmatinske provincije u Mlecima od baštinika Katarininih, da im isplate u zapisci naznačenu svotu zlatnih dukata. Na njihovu potragu pristupiše na sud braća Lovre i Andrija Dandolo kao baštinici pk. Franja Dandolo prvog muža pk. Katarine. Ovi su uživali neki posjed u predjelu Carturi (in insula Carturi) općine Cittadella u polju padovanskom, koji je bio založen Katarini za 5000 zlatnih dukata, što ih je ona bila primila od državne blagajne za miraz. Oni izjaviše na sudu, da su voljni na način, kako će to sami predložiti, isplatiti košljunskom samostanu njegovu tražbinu, samo ako se on odreče svakog prava na založeni posjed. Alviž Capello zastupnik košljunskog samostana pristane na ponudu braće Dandola, i bila je odmah podpisana nagodba. Spomenuta se braća obvezaše dakle, da će rečenom samostanu na račun od 1000 dukata odmah isplatiti 500, a drugu polovicu kroz četiri godine. U slučaju da nebi svoje obećanje na vrijeme ispunili, košljunski će samostan imati pravo, da po svome prokuratoru proda dio od založenog posjeda, i da se tako naplati.[6]

Međutim se javiše sudu u Mlecima i baštinici Katarinini po krvi: Doroteja kći pk. Bartula Frankopana i udovica pk. Karla Krbavskoga kneza i Ivan Frankopan sin pk. Andrije. Oni su kao najbliži rođaci Katarinini zatražili za sebe svu njezinu pokretnu i ne-

---

dimitto ducatos Mille auri expendendos in et pro fabrica ecclesie ciusdem et non aliter neque alio modo.« Pergamena iz g. 1520 = Processo del legato di Cattarina Frangipani.

[6] 1520. die 23. Junii. Sancte Justine = Coram officio Examinatorum comparuit vir Nobilis Dnus Aloysius Capello uti procurator Fratrum Minorum de Observantia totius provincie Dalmatie tanquam beneficiator in continuata et ultima voluntate q. Nobilis Dne Catharine olim consortis Nobilis Viri Dni Andree Fusculo. In legato ducatorum Mille relictorum Ecclesie Sancte Marie Ordinis Saneti Francisci Vegle. Offerens se dicto noe prolaturum dictam eius continuatam et ultimam voluntatem per unam cedulam testamentariam scriptam manu q. Dni presbiteri Gregorii Trina canonici sancti Marci et venetiarum notarii repertam in scriptis dicti q. Dni presbiteri Gregorii Trina in cancellaria inferiori. Et principium Testamenti scripti utsupra et testes idoneos Dni Judices: Nicolaus Paruta, Marcus Michael, Hermolaus Lombardo — vidi: Breviarium q. Mag. Dne Catharine na pergameni i u prepisu u samostanskom arhivu. Ovdje se nalazi također i prepis nagodbe (Concordium) između Lovra i Andrije Dandula i samostana na papiru.

pokretnu baštinu. Odbili su također tražbinu košljunskog samostana na 1000 dukata, što ih je njihova spomenuta rođakinja ostavila samostanskoj crkvi sv. Marije, zanijekavši pravomoć zapisci, na kojoj je spomenuti samostan temeljio svoje pravo.

Sad se pred sucima istražiteljima za oporuku u Mlecima zametne parnica između kneginje Doroteje i kneza Ivana Frankopan s jedne strane i košljunskog samostana s druge. Košljunski su redovnici predložili sudu preko svoga prokuratora sedam svjedoka, za koje su molili, da budu ispitani. Ovi svjedoci bili su: Andrija Tosculo muž pk. Katarine, Antun Viaro, Margarita Bevilaqua, Maria Trevisan, Fridrik de Rainerio, Bona udova Lazara Francka i Elizabeta Raspante. Prvi od svjedoka bio je ispitan i saslušan 16. listopada 1520. Andrija Fasculo. Suci su na njega upravili 14 pitanja. Na pitanje: Što znade o poslednjoj i ne opozvanoj želji pk. plemenite gospođe Katarine svoje supruge, odgovorio je: da je on kao svjedok i njezin muž čuo iz njezinih usta više puta: da ona hoće, kada umre, da se njezino tijelo prenese na Košljun na otoku Krku, i da bude ondje pokopano u crkvi sv. Marije u posebnoj grobnici pred velikim oltarom. I zato, da hoće onoj crkvi za njezino uzdržavanje ostaviti 1000 zlatnih dukata.[7] Na slični upit svjedočio je gotovo isto i Antun Viaro 20. listopada iste godine. Ali je puno važnije svjedočanstvo Margarite Bevilaqua služavke Katarinine. Ona je najprije svjedočila: da je čula više puta od svoje pokojne gospodarice, kako hoće, da njezino tijelo bude po smrti prenešeno u crkvu sv. Marije na Krku i da bude ondje pokopano, i da će obdariti onu crkvu spominjući ovo: moj ju je otac započeo graditi, a ja je hoću dovršiti; a onda je još kazala sucima i ovo: da se spominje, da je mjesec ili mjesec i pol prije smrti svoje gospodarice bila s njom u crkvi sv. Franja delle Vigne u Mlecima, a da je ondje bila i gosp. Marija Trevisan, i da je čula na svoje uši, kako je rekla i ovo: da hoće, da njezino tijelo bude prenešeno u crkvu sv. Marije na Krku, i da je ostavila, ili da hoće ostaviti 1000 dukata za njezin završetak; a da joj ona na to kazala: Gospođo, zar nebi bilo bolje, da vaše tijelo ostane ovdje u ovoj zemlji, gdje će vas vaši pohađati? Ali ona, da je odgovorila: Nitko me neće odvratiti od ove moje namisli, i hoću, da se moje tijelo prenese poslje smrti onamo, gdje sam se rodila.[8]

---

[7] »Che essendo esso testimonio marido de la dicta quondam madona Catharina ha sentido dire de sua bocha piu et piu volte che defonta la sia la vuol esser portado el corpo suo a santa Maria de Cursione in Lisola de Vegla ne' la qual giesia voleva esser sepulta davantilo altar grando in una archa. Et che la voleva lascar a dicta giesia et per fabrica di quella ducati Mille.« Ibi.

[8] .... ha sentido la ditta Madona Catharina dir piu fiate in diversi luogi et in diversi tempi che la voleva che il suo corpo fusse portado a sta. Maria de Vegia, et che la voleva beneficiar la ditta giesia dicendo mio padre la principio a fabricar et io voglio finirla. Et ultimamente uno

Veoma je važno i svjedočanstvo spomenute Marije Trevizan. Ona je pred sucima istražiteljima pod zakletvom izjavila: da se jednog dana i to dva ili tri mjeseca prije smrti rečene Katarine svoje prijateljice bila našla s njom u crkvi sv. Franja de la Vigna. I dok su one ondje bile dogodilo se, da su unesli u crkvu nekog mrtvaca, da bude ondje pokopan. Nato je ona rekla spomenutoj Gospođi: Gospođo, kad bi se s vama desio ovakav slučaj, gdje biste željela, da vas pokopaju? Katarina je odgovorila: da vam istinu kažem, hoću, da me prenesu na Krk u samostan sv. Franja! A zašto tako? zapitala ju je ona. Zar nijesu i ovdje redovnici sv. Franje, kao i na Krku? Jest, odgovori Katarina, ali mi se čini, da će oni tamo imati više razloga, da se spominju mene, i da se mole za mene, jer je ono mjesto bilo mojega oca, i jer sam ja ondje poznata, a ovdje me toliko ne poznaju, i jer je ovo moja odluka! I još joj se čini, da je spomenuta Katarina nadodala i ovo: i učiniti ću tako, da će oni redovnici imati zašto, da me se spominju, i da se mole za moju dušu. Rekla je još pred sucima i ovo: da je po smrti rečene Katarine čitala prepis neke zapiske pk. Don Gregura Trina, koju su joj donesli redovnici Franjevci iz Krka i drugi jedan prepis, koji je sadržavao početak oporuke spomenute gospođe, i da je ondje bilo pisano, da ona kao oporučiteljica ostavlja redovnicima samostana na Košljunu za gradnju njihove crkve 1000 dukata.[9]

---

zorno.... et so mese uno vel circa... avanti che la dicta madona Cattarina morisse. Ritrovando si essa testimonia in giesia de s. Francesco dove la dicta madona Catharina et Madona Maria Trevisan la quaî era un pocho discosta da essa testimonia e da Madona Catharina. La dicta Madona Catarina disse. Come la voleva chel suo corpo fusse portato a santa Maria de Vegla et disse che la lasciava o ver voleva lasciare a la dicta giesia ducati mille par far compir dicta giesia. Et essa testimonia li disse, non è meglio Madona chel vostro corpo staga qua in sta terra che tutti i vostri ve visitera et la dicta Madona desse: nissun non mi voltera mai da questo, e voio chel mio corpo sia portado dove son nasciuta. Ibi.

[9] Che uno zorno... et puol esser cerca mexi do in tre... avanti che la dicta Madona Catharina morisse essendo la dicta in giesia de s. Francesco de la Vigna dove etiam era essa testimonia Et essendo portato in dicta giesia uno corpo per sepelir essa testimonia disse ala dicta Madona Catharina... Madona dove voria acedendovi tal caso esser sepulta? La qual madona Catharina rispose e disse, a dir vero voglio esser portata a Veglia al luogo di frati de s. Francesco, et essa testimonia disse: perche cussi non sono cussi frati de s. Francesco qua come a Veglia. La qual Madona Catharina respose le vero Ma pur me par che quelli haverano piu causa de pregar et a recordarsi de l' anima mia per esser luogo de mio padre e per esser conosciuto li.... e questo é el mio proponimento.... e faro che li haverano et causa di areccordarsi di mi et de l' anima mia parlando de dicti frati...... I rekla je još: che di pol la morte de dicta q. madona Catharina essa testimonia ha letto una copia

Na 23. listopada iste godine bio je ispitan i svjedok Fridrik de Rainerio pravnik. On je pred sucima izkazao: da se spominje, kako je jednoga dana bila došla spomenuta pk. gospođa Katarina sa svojim mužem k njegovom stricu, da ga pita za mnijenje u parnici, što ju je onda ona imala s porečkim biskupom glede kaštela sv. Vićenta u Istri. Onom prigodom, da je čuo, kad je u razgovoru rekla, da je ostavila ili da će ostaviti samostanu sv. Marije, redovnika sv. Franje na Krku 1000 dukata, da sagrade crkvu, u kojoj hoće, da se uredi i njezina grobnica pred velikim oltarom, jer hoće da ju poslije smrti ondje pokopaju. Još je kazao isti svjedok kako se spominje, da je on onda rekao: Gospođo, to je lijepi dar! a ona da je odvratila: Hoću, da za onu gradnju ostavim 1000 dukata! i čini mi se rekao je dalje, da je ono kazala za gradnju velike crkve.[10] Fridrik de Rainerio znao je također za zapisku Don Gregura Trina. Njemu ju je pročitao Messer Petar Morosini jednom zgodom, kad su se obojica našla kod bolesnog Andrije Foskula.

Kad je bila ispitana Bona udova Lazara Franka, koja je posluživala u kući pk. gospođe Katarine, ona je uz ostalo uzjavila, da joj je bilo dobro poznato da je spomenuta gospođa veoma ljubila Franjevce na Krku.

Zadnja je bila ispitana Elizabeta udova pk. Petra Rasponte. Ona je među ostalim svjedočila, da je čula od pk. Katarine više puta, kako hoće, da je pokopaju u crkvi sv. Marije na Košljunu, i zato da će narediti, da ondje za nju učine posebnu grobnicu, i da je stoga odlučila da nadari onu crkvu.[11]

Parnica o Katarininoj oporuci i o ostavštini crkvi sv. Marije na Košljunu još nije bila zaključena, kad je početkom g. 1521. na kapitulu u Zadru bilo izabrano novo starješinstvo dalmatinske franjevačke provincije sv. Jerolima. Na ovom je kapitulu bio izabran provincijalom otac fra Jerolim Auricalco iz Verone. On je odmah naredio novom gvardijanu košljunskog samostana ocu fra Franju

---

a se monstrata per li frati di Veyia de l' ordine de san Francesco de una cedola de man de Messer Gregorio Trina. Et una minuta del principio de un testamento della q. Madona nella qual copia o ver minuta del principio del ditto testamento se conteniva come la ditta Madona Catherina lassava ai ditti frati de Vegia ducati Mille.« Ibi.

[10] »Disse: Che la voleva lascar, over che laveva lassato ducati mille al monastier de santa Maria de Gratia de Frati de san Francesco de Vegia per far una Capella. Et che la voleva che fusse fatta la sua archa in quella Capella davanti l' Altar dove che la voleva che suo corpo fusse portado, Et ibi sepulto.... Na ovo da je on rekao: »Madona questo é un bel lasso! La qual rispose: Voio che quella fabrica habia ducati mille... e me par che la disse per far la capella granda.« Ibi.

[11] »ha sentido la dicta Madona Catharina dir che lei voleva dapoi la sua morte chel corpo suo fusse portado a Vegia et sepulto nela giesia de santa Maria de Cursion et che fusse facta la sua archa davanti l'altar grando et che la voleva beneficiar dicta giesia. Ibi.

Radičeviću iz Zadra, da uradi sve što može, samo da se već jednom zaključi parnica o ostavštini pk. Katarine rođene Frankopan samostanskoj crkvi na Košljunu. Nakon ove naredbe novi gvardijan Košljunskog samostana providen potrebitim punomoćima otputovao je u Mletke. Ondje je došao u doticaj s Alvižom Baduvarijem, kojemu su bili Doroteja udova Karla Krbavskoga i Ivan Frankopan sin Andrijin odstupili i prodali svoja prava na baštinu pk. Katarine njihove rođakinje, i sklopio je s njime 15. svibnja 1521. nagodbu, u kojoj se rečeni Alviž obvezao, da će odmah na račun one ostavštine od 1000 zlatnih dukata, ostavljenih crkvi sv. Marije u Košljunu isplatiti Fridriku Rajneriju i Franji Memmu kao prokuratorima samostana na Košljunu dukata 400, kako je to u prisutnosti oca Franja košljunskog gvardijana i učinio. Za ostalu svotu obvezao se također, da će je isplatiti ovako: kroz dojdući mjesec listopad isplatiti će dukata 100, a preostalih 500 dukata isplatit će kroz četiri godine, koje slijede u četiri jednaka obroka. Zato se i otac fra Franjo Radičević gvardijan i spomenuti prokuratori odrekoše u ime košljunskog samostana svih prava na založeno zemljište za miraz Katarinin, te su tako spomenutom Baduvariju dali slobodu i mogućnost, da kao onoj, komu su bila prodana i odstupljena sva prava na baštinu pk. Katarine od Doroteje udove Kneza Krbavskoga i Ivana Frankopana sina pk. Andrije, uzmogne korisno i svrsishodno tjerati parnicu na istu baštinu do njezinog zaključka s braćom Lovrom i Andrijom Dandulo.[12]

Ovom je nagodbom bio otac Franjo podpuno zadovoljan, jer je s njom osigurao veliku ostavštinu pk. kneginje Katarine svomu

[12] »devenerunt et deveniunt ad infra scriptas conventiones et compositiones et pacta NB quod dictus Dominus Aloysius dare, solvere, et exbursare teneatur sicque promittit et se obligat eisdem dominis procuratoribus presentibus, stipulantibus et requirentibus dictos ducatos mille pro satisfactione supradicti legati dispensandos et expendendos juxta voluntatem dicte quondam Magnifice domine Catharine hoc modo NB. Ducatos quadringentos de presenti: quos dicti domini Federicus et Franciscus habuerunt et actualiter receperunt a prefato domino Aloysio Baduario in prompta et numerata pecunia pro majoris parte in auro in dicta presentia presente, volente et consentiente dicto Domino fratre Francisco: Item ducatos centum hinc per totum mensem octobris proxime futurum: Reliquos vero ducatos quingentos in termine annorum quatuor proxime sequutorum incipiendorum a die prima mensis novembris 1521. Solvendo singulo anno ratam partem: Eo converso autem prefatus dominus dominus frater Franciscus dicto nomine, et prefati magnifici domini procuratores cesserunt ac presentis instrumenti vigore cedunt et renunciant prefato domino Aloysio dicto nomine et in eius spetie presenti, stipulanti, et recipienti omnia sua jura et acciones ac rationes que et quos habent ipsi domini fratres in et supra dicta possessione vigore quarumcunque accionum et jurium suorum occasione dicti legati ducatorum mille: Constituentes ipsum dominum Aloysium Cessionarium presentem et ac-

samostanu, te je potom mogao, da izvede i dovrši ono, što je bilo na srcu njemu i svim redovnicima košljunskog samostana: a to je da se dogotovi i iz nutra uredi nova velika crkva, koja je zbilja bila dovršena g. 1523., kako to svjedoči natpis uklesan u jednom kamenu na samom vrhu pročelja.[13]

Nova, velika crkva, crkva sv. Marije od Navještenja na Košljunu koja je bila ovako prozvana za razliku od stare benediktinske crkve, koja je bila mnogo manja, i koja je bila posvećena Majci Božjoj od Uznešenja (s. Maria Gloriosa), sagrađena je u obliku jednobrodne franjevačke crkve (basilica franciscana minor).

Ima dakle veliku kapelu u kojoj je bio smješten glavni žrtvenik (danas kor) i prostranu široku i dugu lađu. Kapela ima oblik prave četvorine. Njezina dvokutnica iznosi 8.50 m. Presvođena je unakrsnim svodom s viđivim rebrima. Na licu zaključnog kamena (clavis), koji zatvara svod, i u kojega se opiru rebra isklesan je lijepi Kristov monogram: IHS =Isus Hrist Spasitelj Sviju.

U samom dnu ove kapele imao je sve do god. 1718. svoje mjesto glavni žrtvenik, kojega je resio veliki ikonostas, što ga je za crkvu Majke Božje od Navještenja god. 1535 izradio poznati slikar belinijevac Jerolim a Sta. Cruce. Pred ovim oltarom nalazila se do g. 1718. i grobnica (archa) Katarine Frankopan kćeri kneza Ivana, zadnjeg kneza Frankopana na otoku Krku. Za velikih pregradnja, koje su se u crkvi Majke Božje od Navještenja izvršile od g. 1718. do g. 1720., bio je iz ove kapele ostranjen glavni žrtvenik i skupa sa spomenutim ikonostasom smješten pod veliki luk, koji istu spaja s crkvenom lađom. Iste godine bila je odavle dozvolom Antuna Trevizan, mletačkog providura ili upravnika u Krku, prenešena grobnica Katarine Frankopan u kapelu sv. Bernardina.[14] A potom je u kapeli bio uređen novi kor za redovnike.

---

ceptantem procuratorem suum irrevocabilem in predictis: Ipsumque ponentes in omne suum locum et statum, ut in rem suam: Ad hoc ut de cetero prefatus dominus Aloysius Cessionarius possit ita uti juribus et acctionibus ut supra cessis consequi et se tueri.« Ibit.

NB. »B r e v i a r i u m« pk. Presvijetle gospode Katarine rođene Frankopan, kćeri zadnjeg krčkog kneza Ivana Frankopana i udove Frana Dandola, a opet žene Andrije Foscula, u kojem se pred sucima istražiteljima i ovjeroviteljima oporuka istražila istinitost ostavštine njezine od 1000 zlatnih dukata crkvi sv. Marije na Košljunu, nalazi se u arhivu samostanskom u izvorniku pisan na pergamentu i u savremenom prepisu na papiru. Prepis na papiru sadrži se na svešćiću male veličine »in folio«, koji broji 31 list. Ovaj još uvijek ne izdani spis nije od male važnosti za povijest Frankopana i za povijest otoka Krka.

[13] Natpis na pročelju crkve: † A. D. MCCCCC || XXIII. DIE XIIII. M | OCTOBRIS. F. F.

[14] »Noi Z. Antonio Trevisan Proveditore Concedemo licenza a Padre Gvardiano di Cassione che possi trasportare il Deposito che s' at-

Crkvena lađa ima oblik pravokutnika, kojemu kutovi na stranici od glavnih crkvenih vratiju nisu potpuno pravilni. Sva ova prostrana prostorija pokrivena je otvorenim drvenim krovom. I danas se svaki divi čvrstoći i masivnosti gradnje ovoga krova koji iz vanka završava sa strehom. Pobočne zidove vežu jako masivne poprečne grede koje su na zidovima pričvršćene i pojačane s drvenim lijepo izrađenim ražnicima. Uz ove gvoždima su pričvršćeni debeli potpornjaci koji na sebi nose sljeme i čitav krov, koji je pokriven običnom talijanskom ciglom. Sve podkrovlje obojadisano je jednostavnom žutokestenjastom bojom, a poprečne debele grede i ražnici na kojima su iste položene oličeni su polihromski. Među ukrasnim motivima s kojima se ovdje susrećemo uprotrebljeni su i štitovi, od kojih su neki ukrašeni frankopanskim grbom, a neki nose na sebi poprsja glasovitijih svetaca franjevačkoga reda ili su pak ukrašeni Kristovim monogramom.

Do g. 1718. svu je ovu prostranu građevinu: kapelu i lađu resilo 12 gotskih visokih prozora. Oni su skupa s okruglim prozorom, koji se do danas sačuvao na crkvenom pročelju i osvjetljivali njezinu nutrinu. Tek g. 1718. bili su svi gotski prozori zatvoreni i zamjenjeni sa današnjim.

Do g. 1894. ostao je u crkvi sv. Marije od Navještenja netaknut *stari originalni pločnik iz velikih cigla naručenih u Romanji pokrajini papinske rimske države.*

Uz veliki glavni oltar u kapeli dobila je crkva postepeno još drugih 6 pobočnih oltara, koji su do g. 1718. bili svi iz drva. Pred glavnim oltarom u crkvi nalazio se i stari drveni kor za redovnike. U crkvi se je nalazilo i mnogo grobnica, među kojima i više grobnica za redovnike i članove Franjevačkog Trećeg Reda. Pred oltarom Presv. Bogorodice imala je svoje grobnice B r a t o v š t i n a N e o s k v r n j e n o g a z a č e ć a B. D. M a r i j e, koja je u crkvi imala svoje sijelo.

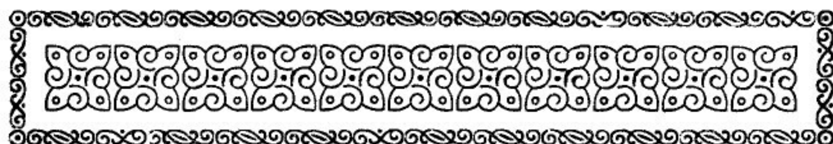
Današnje lice i današnji izgled dobila je crkva sv. Marije od Navještenja na Košljunu tek nakon velikih pregradnja izvedenih u njoj početkom 18. stoljeća.

Crkva sv. Marije od Navještenja na Košljunu, a to je današnja crkva, što su je izgradili Franjevci, kao zadužbinu Ivana Frankopana, zadnjeg kneza otoka Krka i njegove kćeri Katarine duga je od glavnog oltara do glavnih vratiju 25.35 m, a široka 10.5 m.

---

trova nella Capella del San-mo spetante alla Casa Frangipane nella chiesa vecchia di s. Bernardino di detto Convento. Che tanto ect. In quorum fidem ect. Veglia li 22. maggio 1718 L. S (Lav sv. Marko) Z. Antonio Trevisan Prč. Il. Canc Prerio. — Samost. Arhiv. Isprave XVIII. stoljeće.

[15] *Na grobnici u kamenoj ploči uklesan čita se ovaj natpis:* MCCCCC || XXI || DIE X | FEBRVARII. Isti se rek bi odnosi na prenos Katarinih kosti iz Mletaka na Košljun.

Povijest katoličke crkve u Srbiji u 19. vijeku.

[Od 1800. do konkordata 1914. godine.]

Napisao: **Dr. Vjekoslav Wagner**

I. Katolička crkva u Srbiji

(Povijesni dio)

(Nastavak)

Da bi mogli pravilno shvatiti razvoj crkvenog i vjerskog života u Srbiji i da bi mogli bolje razumjeti različite faze u radu i pregovaranju oko zaključivanja konkordata, smatrao sam za potrebno, da u posebnome odjeljku izložim i pravni položaj katoličke crkve u Srbiji do konkordata.

Osim katoličkog crkvenog zakona po kojem se ravnala nutarnja crkvena organizacija, uplivala su u Srbiji na odnošaj katoličke crkve prema državnoj vlasti još tri faktora, i to: austro-ugarski protektorat, zatim srpski zemaljski zakoni i na koncu odredbe Berlinskoga ugovora.

1. Katolički crkveni zakon.

U krajevima, gdje kanonski ustanovljene biskupije nema ili gdje je biskupija bila, ali je kasnije sticajem prilika nestala, smatra crkveni zakon katoličku crkvu za misiju i takve krajeve naziva: terra missionum ili in partibus infidelium. Katolička crkva u takvim krajevima stoji pod Kongregacijom za Raširenje Vjere (De Propaganda Fide). Svećenici, koji u misijskim zemljama vode duhovnu pastvu vjernika, zovu se misijonari. A vrhovnu crkvenu vlast nad misijonarima u pojedinim krajevima ima apostolski vikar, ili apostolski prefekt, koga imenuje Kongregacija za Raširenje Vjere. Apostolski vikar ili apostolski prefekt može biti ili koji biskup, kojeg je kongregacija za raširenje vjere posebnim dekretom za to imenovala, ili svećenik, koji je od iste kongregacije direktno postavljen za apostolskog vikara ili prefekta. (Kan. 198. i 215., dalje od kan. 293. do 311. Crkvenog Zakonika.)

U Srbiji je katolička crkva bila misijska zemlja i to do 1851. godine pod biskupom nikopoljskim, koji je bio ujedno i apostolski vikar za Srbiju; od 1851. do 1897. pod biskupom đakovačkim kao

apostolskim vikarom, a od 1897. do 1914. stajali su misijonari u Srbiji direktno pod Kongregacijom za Raširenje Vjere bez apostolskog vikara.

2. Protektorat austro-ugarske monarhije.

Protektorat austro-ugarske monarhije nad katoličkom crkvom u Srbiji ima svoj temelj u mirovnim ugovorima, koje je Austro-Ugarska zaključila sa Turskom. Ti su mirovni ugovori sklopljeni: u Beču, (1615.) u Carigradu (1681.), u Sr. Karlovcima 1699.), u Požarevcu (1718.), u Beogradu 1739.), i Sistovu (1791.). Ti mirovni ugovori priznavaju austro-ugarskoj monarhiji pravo zaštite nad katoličkom crkvom u Turskoj. To je pravo vjerske zaštite imalo karakter servituta, što ga je turski sultan priznao Austro-Ugarskoj. Turski je sultan po tome pravu dozvolio, da predstavnik Austro-Ugarske u Carigradu može intervenirati kod visoke Porte u korist katoličke crkve, a Porta je morala te intervencije primiti i uvažiti. Austro-ugarsko pravo protektorata nad katoličkom crkvom u Turskoj bilo je neograničeno. Ono se teritorijalno protezalo na cijelu Tursku, a obuhvatalo je »kršćansko katoličku vjeru, njene svećenike i sljedbenike« bez razlike narodnosti i državne pripadnosti. I ako taj protektorat nije bio u ničem ograničen, Austro-Ugarska služila se tim pravom većinom samo u onim turskim provincijama, koje su bile bližje njezinim granicama. Dalje na Istoku, osobito u Svetoj Zemlji imala je na osnovu svojih kapitulacija slično pravo vjerske zaštite nad katoličkom crkvom Francuska. Katolička crkva takvome protektoratu nikad se nije protivila, nego je taj odnošaj odobravala i pravo protektorata dotičnih država priznala, kao što je uvjek bila i za to, da se to pravo održi, jer su to bili interesi same crkve.[163]

To je pravo Austro-Ugarska sebi pridržala u Srbiji ne samo za vrijeme vazalne kneževine, t. j. do 1868. godine, nego i kasnije pod samostalnom kneževinom i kraljevinom Srbijom. Od toga vjerskoga protektorata nije odustala ni nakon Berlinskoga ugovora, nego ga je branila i dalje, te je tako katolička crkva u Srbiji ostala pod vjerskom zaštitom Austro-Ugarske sve do konkordata 1914. godine.

Protektorat austro-ugarski dao je katoličkoj crkvi u Srbiji iznimni položaj, stavio ju je iznad srpskih zemaljskih zakona, ali time i otešćavao njezin slobodni razvitak, jer su prema tome bili donešeni i srpski zemaljski zakoni u pravcu zaštite srpsko pravoslavne crkve i ograničenja svake crkve nepravoslavne, dakle i katoličke, a s druge strane stvarao je najveće zapreke oko donošenja konkordata, koji je sam po sebi eliminirao austro-ugarski protektorat.

---

[163] Th. A. Ippen: Das religiöse Protektorat Österreich-Ungarns in der Türkei. Kultur III. god. 1901.—1902. Str. 298. do 310.

3. Srpsko zakonodavstvo.

Srpsko zakonodavstvo govori već od godine 1835. o crkvi i o vjerama. Zato ćemo ovdje navesti kronologičkim redom sve zakone i ustave, u koliko oni govore o crkvi i vjeri.

Ustav iz god. 1835. Čl. 97. Svako vjeroispovjedanije u Serbiji ima pravo svršavati bogosluženije svoje slobodno po svojim obredima i svako biće pokroviteljstvovano od praviteljstva Srpskog.

Čl. 98. Zaklinjanje ljudi, koji nisu pravoslavnog istočnog vjeroispovjedanija, svršiva se po obredima njine crkve.

Ustav iz god. 1838. (Sultanski Hatišerif.) Čl. 57. daje istočno pravoslavnoj crkvi potpuno vjersku i crkvenu slobodu pod uslovom, da ona bude podčinjena duhovnoj vlasti patrijarha, sjedećeg u Carigradu, koji se smatra kao »načalnik ovoga zakona i sinoda.«[164]

Ovaj ustav ništa ne govori o drugim konfesijama.

Zakoni iz god. 1853. o slobodi vjere, o zaštiti crkve pravoslavne i o pravima crkve katoličke. I. Zakon. Aleksandar Karagjorgjević, knjaz Srbskij sa soglasiem Soveta. Uzimajoći u prizrenie, da e u Beogradu umnoženem narodonaseleni za nekoliko poslednji godina i čislo posledovatela razni Hristianski veroispovedania umnožilose i želeći pokazati, koliko nam na srdcu leži, olagšati i obezbediti ovim ljudma uživane njihovi religiozni potreba, saobrazno duhu stoletia i napredku vremena, u kom živimo, kao i primerima, koe nalazimo u postupanio visoki Dvorova, Gospodstvujoćeg i Pokrovitelstvujućeg, našli smo za dobro, opredeliti sledujuće:

1. Slobodno upražnjavane veroispovedania, po opredelenijama, koje će se naročito usmotrenio tom izdati, ustanovljavase za posledovatele svijo pripoznati Hristianski, Pravoslavnu vostočnu crkvu neposledujoći, veroispovedania.

2. Čim se čislo posledovatela ednog od pomenuti Hristianski veroispovedania uzvisi do tog stepena, da oni mogu obrazovati za sebe edno obštestvo, i da mogu izdržavati svoga Duhovnog pastira i jednu kapelu ili crkvu; oni će se toga radi obratiti k Praviteljstvu Zemaljskom za nuždno dozvolene.

3. Svagda pri davanju ovakog dozvolena izvršitelna vlast propisaće ustanovlenjim načinom uslovia i pravila, kao će se u smotrenio ovom nabljudavati.

Aleksandar Karagjorgjević
knjaz Srbskij.

K.V.No.I.859.
Sov.No.I.961.
9. septemvria 1853.
u Beogradu.

Iza potpisa kneževog slijede potpisi članova Soveta[165]

---

[164] Zbornik Zakona, I. 12.

[165] Zbornik, VII. 78.

II. zakon. Aleksandar Karagjorgjević knjaz Srbskij sa soglasiem Soveta. Po pokazanoi potrebi našli smo za dobro opredeliti sledujoće:

1. Prelazak iz Pravoslavne vostočne vere u drugu ma kojo veru najstrožie se u Srbii zabranjoe, i svakij onaj, koi bi koga na to ili sovetovao ili premamljivao, ili inače sadejstvovao k tom rezulatatu, biće strogom odgovoru podvrgnut.

2.Brakovi između žitelja srbski, u koima bi ma koa strana bila pravoslavne vostočne vere, samo su onda punovažni, kad su črez nadležnog Sveštenika Pravoslavne vere blagosloveni, i u nadležne knjige venčani pri Pravoslavnim crkvama ustanovlene, zavedeni.

3. Deca, u smešanim brakovima rođena, biće krštena u Pravoslavnim crkvama, i takva krštenia biće zavođena u Protokolle kreščaemi, pri Pravoslavnim crkvama postoeće.

4. Parnice bračne u smešanim brakovima; t. e. gde je ma koja strana Pravoslavne vostočne vere, spadaju pod nadležnost zemaljski Pravoslavni duhovni vlastii.

Aleksandar Karagjorgjević
knjaz Srbskij.

K.V.No.II.859.
Sov.No.II.961.
9 septemvria 1853.
u Beogradu.

Slijede potpisi članova Soveta.[166]

III. zakon. Aleksandar Karagjorgjević, knjaz Srbskij sa soglasiem Soveta.

Budući da je čislo podanika Serbski, Rimokatoličesku Veru izpovedajući u Beogradu objetavajući već toliko, da oni mogu za sebe jednu Cerkvu obštinsku obrazovat i jednoga svog sveštenika uzdržavati, to Praviteljstvo na osnovu Zakona od K.V.I.859. / Sov. N.I.961. dozvoljava, da ovi u Beogradu jednu takovu obštinu sastave. Na taj konac sljedujuće se opredjeljuje.

1. Obštenstvo ovo močiće imati svoju sobstvenu kapelu, a po vremenu kad mu novčana sredstva dozvole, i svoju Cerkvu, na mestu koje mu se od strane zemaljske vlasti na taj konac naznači.

2. Onoće imati jedno odvojeno mesto za saranjivanje svoji mertvacah, gdi se to od mestne Vlasti nadje za shodno opredjeliti.

3. Sveštenik ovog Rimsko-Katoličeskog žiteljstva biti će postavljen črez Knežjesko Serbsku Vlast, iu svim odnošenjima Građanskim dužanće biti poviesovati se naredbama Zemaljske Vlasti i Zakoni Serbski, i zavisiće od iste kao i ostali građani Serbski.

4. Onće moći Mertvace svoje vere po obredima Rimo-katoličeske Cerkve do groblja sprovoditi, i saranjivati.

[166] Zbornik, VII. 80.

5. On može domove svojih Verni slobodno posještavati, i po djelima Zakona, no nikad to neće moći činiti u Cerkvenomu odjeliu.

6. Izvan ograde Kapele ili Cerkve Rimo-Katoličke neće moći nikad litiu svoju nositi.

Oniće u Biogradu živeći praznike svoje po starom to jest Julievom Kalendaru sljedovateljno u jedne dane kad i pravoslavni praznovati.

Aleksandar Karagjorgjević
knjaz Srbskij.

K.V.No.III.859.
Sov.No.III.961.
9 septemvria 1853.
u Beogradu.

Slijede potpisi članova Soveta.[167]

Zakon o nadležnosti sudova u bračnim parnicama između nepravoslavnih lica iz god. 1861. 7. decembra 1861. izdao je knjaz Mihajlo Obrenović za nadležnost sudova u sudjenju bračnih parnica nepravoslavnih lica zakon:

»Da se opšti građanski sudovi ne samo na raspravu bračnih parnica, no i na sama pitanja o važnosti ili razvodu braka, za lica nepravoslavna odrede, te da oni po postojećem sudoredu i postupku, za građanske parnice propisanom, ne samo i ta pitanja isleđuju i sude, no i presude o njima glaseće, po nezadovolistvu strane, Velikom Sudu na rešenje i presuđenje podnose; a što se materijalnog zakona tiče, medjutim, dok se naročiti zakon ne propiše za katolike u duhu crkve katoličke, a za luterane u duhu njihove crkve, da sudovi naši sude u reči stojeće stvari po osnovima, primljenim u zakonima one crkve, kojoj supruzi prinadleže, a ako je brak smešan, po zakonima one crkve, u kojoj je brak blagosloven, gde bi im god strane zakon svoje crkve autentično same pokazati mogle, a inače, gde to strane ne bi bile u stanju učiniti, ili u slučaju sumnje, da se obraćaju Popečiteljstvu Pravosudia za nastavlenje, koje će se za to imati sa Upravom Prosvete sporazumeti, koja će i onako moći preko sveštenika dotične veroispovedi ne samo zakon

[167] Ovaj treći zakon ne nalazi se u Zborniku i ako je izdan istog dana i pod istim brojem, kao prva dva zakona. Jedan primjerak toga zakona sačuvala je arhiva beogradske župe iz god. 1853. u njemačkom prijevodu. Uz prva dva, primio je Strossmayer i taj zakon i po nalogu Sv. Stolice uložio je protiv sva tri zakona kod srpske vlade oštar protest 24. III. 1854. Nije nam poznato, zašto taj treći zakon nije ušao kasnije i u Zbornik. Srpsko Praviteljstvo predložilo je ovaj zakon god. 1854. biskupu Šunjiću u Bosni kao »projekt zakona koji će se izdati čim Praviteljstvo serbsko dobije sveštenika Katoličeskoga za Katolike svoje žitelje«. Vidi kod Dr. Jelenića: K problemu konkordata sa Srbijom. Serafinski perivoj, god. 1913. br. 3. str. 31.

crkve za dani slučaj stojeći, no i za objašnjenje smisla njegovog pribaviti. U ostalom, razume se, da oni smešani brakovi, gde je ma koje lice pravoslavno i o kojima osobeno zakonodavno naređenje postoji, pod ovo naređenje ne spadaju.«[168]

Zakon o nadzoru države nad verozakonskim društvima. Zakon o centralnoj državnoj upravi iz god. 1862. ustanovljava u Srbiji ministarstva. Nadležnost ministarstva crkvenih dela je po tome zakonu slijedeće:

1. Ono će se starati, da se izvrše zakoni, koji se tiču vere i crkve.

2. Ono će se starati o održanju i unapređenju pravoslavne crkve itd.

3. Ono će zastupati prava priznatih verozakonskih društva i nad istim nadzirati.[169]

Ustav iz god. 1869. Čl. 31. Vladajuća je vera u Srbiji istočno-pravoslavna. A slobodna je i svaka druga priznata vera i stoji pod zaštitom zakona u izvršenju svojih obreda. No niko ne može, pozivajući se na propise svoje vere, osloboditi se svojih gradjanskih dužnosti. Zabranjuje se svaka radnja, koja bi mogla biti ubitačna za pravoslavnu veru (prozelitizam).

Čl. 119. Slobodno javno izvršivanje verozakonskih obreda imaju veroispovedi, koje su u Srbiji priznate, ili koje osobenim zakonom budu priznate.

Čl. 120. Knjaz je zaštitnik sviju veroispovedi, u državi priznatih.Duhovna nadležateljstva sviju veroispovedi stoje pod nadzorom ministra crkvenih Poslova. A uprava unutrašnjih veroispovednih poslova ostaje pod dotičnim veroispodnim kanonima, za pravoslavnu crkvu Arhijerejskom Saboru, a za druge veroispovedi nadležnim duhovnim vlastima.

Čl. 121. Prepiska duhovne vlasti pravoslavne crkve sa vlastima ili saborima izvan zemlje vodiće se sa odobrenjem ministra Crkvenih Poslova. A prepiska sveštenika drugih veroispovedi sa vlastima i saborima izvan zemlje mora se podnositi na uviđenje i odobrenje ministru Crkvenih Poslova. Nikakav akt, koji bi došao od duhovnih vlasti ili crkvenih sabora izvan zemlje, ne može duhovna vlast u zemlji obnarodovati, dokle ga ne odobri ministar Crkvenih Poslova.

Ustav iz god. 1888. i 1901. slažu se sasma po sadržaju, a donekle i po stilizaciji u člancima, koji se tiču vjere i crkve sa ustavom iz god. 1903. Zato ćemo ovdje navesti samo.

Ustav iz god. 1903. Čl. 3. Državna je vjera u Srbiji istočno-pravoslavna. Srpska je crkva aftokefalna. Ona ne zavisi ni od koje strane crkve; ali održava jedinstvo u dogmama s Istočnom Vaseljenskom Crkvom.

---

[168] Zbornik XIV. 202.
[169] Zbornik, XV. 100.

Čl. 18. Sloboda je savesti neograničena. Sve priznate vere slobodne su i stoje pod zaštitom zakona, u koliko vršenje njihovih obreda ne vređa javni red i moral.

Čl. 19. Zabranjuje se svaka radnja upravljena protiv istočno-pravoslavne vere u Srbiji (prozelitizam).

Čl. 20. Srpski se građani ne mogu osloboditi svojih građanskih i vojnih dužnosti pozivajući se na propise svoje vere.

Čl. 189. Unutrašnja uprava istočno-pravoslavne crkve pripada Arhijerejskom saboru. Za druge veroispovesti unutrašnja uprava pripada njihovim duhovnim vlastima. Duhovna vlast, kako istočno-pravoslavne crkve, tako i sviju ostalih priznatih veroispovesti u Srbiji, stoje pod nadzorom ministra Crkvenih poslova.

Čl. 191. Prepiska duhovnih vlasti srpske pravoslavne crkve sa stranim crkvenim vlastima, saborima i sinodima vrši se sa odobrenjem ministra Crkvenih Poslova. Službena prepiska drugih veroispovesti u Srbiji sa stranim crkvenim vlastima, saborima i sinodima, mora se takođe podnositi na uviđaj i odobrenje ministru Crkvenih Poslova. Službena pisma ili naredbe crkvenih vlasti, sabora i sinoda sa strane ne može nikakva crkvena vlast u Srbiji obnarodovati ili izvršiti bez znanja i odobrenja ministra Crkvenih Poslova.

4. Odredbe Berlinskog ugovora iz god. 1878.

Berlinski ugovor iz god. 1878. propisuje Srbiji glede nepravoslavnih vjeroispovedi slijedeće odredbe:

Čl. 35. U Srbiji neće se moći nikome razlika u veri i veroispovedi protiv staviti da bude isključen, ili da je nesposoban za uživanje građanskih i političkih prava, da ne bude primljen u javne službe, ili da ne vrši razne zanate i indusrije ma u kom mestu to bilo.

Sloboda i javno vršenje crkvenih obreda biće ujamčeni svima srpskim građanima kao i strancima i nikakva smetnja neće se moći činiti hijerarhijskom uređenju raznih veroispovedi, niti odnosima njihovim sa crkvenim starešinama svojim.

Čl. 37. Prava i povlastice stranih podanika, kao i pravo konzulske jurisdikcije i zaštite, kao što danas postoje, ostaće u punoj snazi sve dok se ne izmene uzajamnim dogovorom između kneževine i interesovanih sila.[170]

Berlinski je ugovor donio ove člane o zaštiti nepravoslavnih konfesija i zaštiti prava onih lica, koji ne pripadaju pravoslavnoj crkvi, na zahtjev Austro-Ugarske i Turske. Ugovor želi jednim potezom uništiti sve one srpske zakone, koji tu slobodu drugim konfesijama nisu dali, ili je ograničavali i želi, da eliminira onu razliku, koju je do sada činio srpski državni zakon u pogledu vjere između srpskih podanika i stranaca. Nadzor državne vlasti nad stranim konfesijama, bilo u njihovom nutarnjem uređenju i vjerskom

[170] Zbornik, XXXIII. 62.—63.

životu, bilo u njihovom saobraćaju sa svojim vjerskim poglavarima izvan Srbije, imao se ovim ugovorom sasma obustaviti. Čl. 35. htjeo je postići dvije stvari: suspendovati članke ustava iz godine 1869. i ostale zakone, koji se odnose na vjeru i crkvu i ojačati vjerski protektorat Austro-Ugarske.

Srbija je Berlinski ugovor skupa sa tim točkama morala primiti, jer je to bio uslov, da ju velevlasti priznadu kao nezavisnu i samostalnu državu. Ali to nije smetalo, da se u slijedećim ustavima god. 1888.1901. i 1903. što se vjere i crkve tiče, sve zadrži i još jasnije definira, što su već ranije propisali razni zakoni i ustav iz god. 1869. Berlinski je ugovor htjeo dakle dati i međunarodnu pravnu zaštitu uz ostale nepravoslavne konfesije i katoličkoj crkvi u Srbiji, ali na njezinome pravnom položaju faktično ništa nije promijenio.

Pravni položaj katoličke crkve. Prema ovdje izloženim zakonima katolička je crkva u Srbiji imala do 1914. godine ovaj pravni položaj:

Sa gledišta katoličkog crkvenog prava ona u Srbiji nije imala svoju crkvenu hijerarhiju, nego je bila samo misija pod upravom apostolskog vikara, koji je stanovao izvan Srbije.

Sa gledišta međunarodnog prava stajala je katolička crkva pod vjerskom zaštitom Austro-Ugarske i pod zaštitom Berlinskoga ugovora iz god. 1878.

A sa gledišta srpskog zemaljskog zakonodavstva, bila je u Srbiji jedna jedina zakonom priznata vjera, a to je istočno-pravoslavna kao državna vjera. Sve ostale su bile samo tolerirane. Ako je država jedanput priznala pravoslavlje za državnu vjeru, onda je i nauku te crkve priznala za svoju, dosljedno moraju biti u cijelom zakonodavstvu i nauke te crkve provedene u svim točkama legislacije, koje po svojoj prirodi imaju dodira sa crkvom. Zato vidimo, da je katolička, kao samo tolerirana, vjera bila ograničena u slobodi svoga vjeroispovijedanja.

1. Prvi zakon o vjerama iz god. 1853. priznaje »slobodno upražnjavane veroispovedania«; ustav iz god. 1869. u čl. 31. veli: »da je slobodna i svaka druga priznata vera i stoji pod zaštitom zakona u izvršenju svojih obreda«, a kasniji ustavi iz god. 1888. 1901. i 1903. kažu, da je: »sloboda savesti neograničena«. Ali već zakon iz 1853. god. postavlja tome »slobodnom upražnjavanju veroispovedania« takve uslove, kojima se ta sloboda sasma uništava, a ustavi tu slobodu vežu još uz uslov »u koliko vršenje njihovih obreda ne vređa javni red i moral«. Treći zakon iz god. 1853. nam očito dokumentira, kako se je zamišljala sloboda katoličke crkve u Srbiji. Svećenik će biti postavljen »črez Knježevsko Serbsku Vlast«; on će moći »domove svojih Verni slobodno posještavati i po djelima zakona, no nikada to neće moći činiti u Cerkvenom odjeliu«; »izvan ograde Kapele ili Cerkve Rimo-Katoličke neće moći nikad litiju svoju nositi.« A kasniji zakoni i ustavi nisu na tome ništa mijenjali.

2. Drugo, što su srpski državni zakoni sebi prisvajali, to je vrhovni nadzor državne vlasti nad vjerama.

Prviput je taj princip o vrhovnom nadzoru države nad vjerama izrazio zakon o centralnoj upravi iz god. 1863. Taj zakon veli, da će ministarstvo crkvenih dela »zastupati prava priznatih verozakonskih društva i nad istim nadzirati«. U vezi sa tim zakonom veli sam Stojan Novaković: »programske aspiracije zakona od 10. III. 1862. o centralnom pravljenju značile su, izmedu ostalog, sasvim evropski: da u granicama kneževine ima samo jedna vlast — srpska kneževska i da je ona i nad verama«.[171] Taj vrhovni nadzor je još bolje preciziran u svim ustavima, koji kneza imenuju kao zaštitnika svijuh vjeroispovijesti (čl. 120. ustav 1869.) i stavljaju ih pod nadzor ministra Crkvenih Poslova. Ti zakoni priznavaju, da »uprava unutrašnjih veroispovednih poslova ostaje pod dotičnim veroispovednim kanonima .... i nadležnim duhovnim vlastima«, ali svaku prepisku sa crkvenim vlastima, saborima i sinodima izvan zemlje ne smatraju za unutrašnju stvar dotične konfesije, nego cijelu takvu prepisku stavljaju pod nadzor ministra Crkvenih Poslova i zabranjuju, da se službena pisma ili naredbe crkvenih vlasti, sabora i sinoda sa strane u Srbiji obnaroduju, ili izvrše bez znanja i odobrenja ministra Crkvenih Poslova.[172] Prema tome ni katolička crkva nije mogla u Srbiji da stoji u pismenom saobraćaju sa Sv. Stolicom i da njezine naredbe objavi i izvrši bez dozvole državne vlasti. I katolički su svećenici zato nakon demisije biskupa Strossmayera vodili svoju korespondenciju sa Sv. Stolicom ne preko srpske nego preko austro-ugarske pošte. Oni su svoja pisma za Sv. Stolicu predali na pošti u Zemunu, a tako isto preko zemunske pošte primali pisma od Sv. Stolice.[173]

---

[171] St. Novaković: Kat. Crkva u Srbiji. Arhiv 1907. III. s. 264.

[172] Vidi dotične članke u ustavima.

[173] Što bi značila »srpska crkvena katolička opština« koja bi bila sasma pod državnim nadzorom, pokazuje zakon od 5. VI. 1858., kojim se ustanovljava augsburška crkvena opština u Beogradu. Taj zakon donosimo ovdje u cijelosti, da upoznamo duh srpskog zakonodavstva prema drugim nepravoslavnim konfesijama.

Aleksandar Karagjorgjević, knez srpski sa suglasjem soveta opredelili smo i opredelujemo: Pravila za ustanovljenje obštestva augsburškog veroispovedanja u Beogradu. Budući, da je čislo građana serbski augsburškog veroispovedanja posledojući i u Beogradu obitavajući već toliko, da oni mogu za sebe jednu crkvenu obštinu obrazovati i jednog svog duhovnog pastira imati, to se na osnovu zakona od 9. sept. 1853. god. dozvoljava, da oni u Beogradu jednu takvu obštinu sastave i na taj konac sleđujoće se opredeluje: 1) Obštinstvo ovo moći će imati sobstvenu kapelu, a po vremenu, kad mu sredstva novčana dozvole i svoju crkvu ovde u Beogradu, na mestu, koje mu se od strane nadležne zemaljske vlasti na konac označi. 2) Kao što svi členovi ovog obštestva svaki za sebe, a i sam pastor njihov imaju biti građani srbski, tako i ovo obštestvo u svim odno-

3. Treće, što je srpsko zakonodavstvo ograničilo, to je rad nepravoslavnih crkava. II. zakon iz god. 1853. zabranjuje svaki prozelitizam i ne dozvoljava, da se mješoviti brakovi, u kojima bi ma koja strana bila pravoslavne istočne vjere, zaključe u ma kojoj nepravoslavnoj crkvi i propisuje, da se sva djeca iz takvih brakova krste u crkvi pravoslavnoj. Prva tačka toga zakona o prozelitizmu ušla je u sve srpske ustave, koji izričito zabranjuju »svaku radnju upravljenu protiv istočno-pravoslavne vere«; a druga tačka o mješovitim brakovima ušla je god. 1864. u Građanski Zakonik pod § 60. Katolički svećenik nije smio po ovim zakonima, da ma koje pravoslavno lice primi u katoličku vjeru, ili da ga vjenča u katoličkoj crkvi i da djecu iz takovih brakova krsti.

Ti su zakoni dakle vezali ruke katoličkoj crkvi i njezine vjernike sasma izručili državnoj vladajućoj vjeri. Ali je time poništen i princip koji je izražen u svim ustavima o neograničenoj slobodi savjesti i o slobodi svijuh priznatih vjera.

I ako su ovi zakoni strogi, oni se nisu tako strogo vršili. Samo jedanput i to god. 1892. su državne vlasti u Srbiji postupale po tim zakonima protiv katoličkom svećeniku zbog mješovitih brakova zaključenih u crkvi katoličkoj.[174] Zbog prozelitizma nisu nijednog svećenika proganjali i ako je bilo nekoliko prelaza u crkvu katoličku. Jedino »verska putovanja« i služenje sv. mise izvan

---

šeniama svojim građanskim i duhovnim prinadleži bezuslovno i isključitelno Pravitelstvu Zemaljskom i ima se u svem podčinjavati i saobražavati zakonima zemaljskim. 3) Iz uzroka, što je ovo obštetstvo još malo, te zbog toga ne može za sad svoju konzistoriju imati, to do vremena, dokle nebi takovu ovde u Beogradu dobilo, ono će se u pitanjima čisto duhovnim (spiritualnim), u koliko po obredima augsburškog veroispovedania ne bi mogla sama obština takva rešiti, obraćati molbom na razlozima osnovanom Popečiteljstvu Prosvetenia, koje će takovo sporno pitanje nadležnim putem sprovesti kakvoj konzistoriji istog veroispovedania na rešenie. Rešenie ove konsistorije postaje tek onda izvršitelno, kad od Popečiteljstva Prosvetenia odobrene (placetum) poluči. 4) Na upražneno mesto duhovnog pastira ovog obštetstva obštetstvo će ili samo takovog izabrati i Popečiteljstvu Prosveštenia na odobrene predložiti, ili se obratiti molbom Popečiteljstvu, da mu ono takovog nabavi. Pastor obštetstva ovog imaće pravo naplaćivati od svoji verni, ma čii podanici oni bili, takse za razne službe duhovne, koe će im činiti po tarifi, koju će Pavitelstvo opredeliti. 6) Posledovateli ovog augsburškog veroispovedania imaju se u crkvenim i građanskim odnošeniama pridržavati kalendara zemaljskog, tu zvanog starog ili Julievog.

5. juna 1858. u Beogradu.

Aleksandar Karagjorgjević,
knjaz srpski.

[174] Vidi str. 32.
[175] Vidi str. 33.

crkve bili su predmet državne zabrane, jer to »vređa javan red.«[175] A i te su zabrane izašle protiv katoličkim svećenicima najviše zbog toga, što su oni bili »stranci« i što je katolička crkva bila pod austro-ugarskim protektoratom i kao takva stajala izvan srpskog državnog zakona.

Katolički su svećenici inače slobodno vršili duhovnu pastvu u crkvi i izvan crkve. Dijelili su sakramente po kućama svojih vjernika i u crkvenom odijelu. Jedino je ostalo to, što procesije nisu nikada držali javno.

Državni nadzor nije se također aplicirao sasma strogo. Katolički su svećenici bili sa biskupom Strossmayerom u neposrednome kontaktu i obavljivali slobodno naredbe njegove i Sv. Stolice. A nakon smrti biskupove su istotako bili u direktnom kontaktu sa Sv. Stolicom služeći se poštanskim saobraćajem izvan Srbije.

Pravni je položaj katoličke crkve u Srbiji bio dakle nepovoljan i težak. Uslijed toga su jako mnogi katolici prešli na pravoslavlje bilo zato, da ugode Srbima i laglje napreduju u svojim službama i poduzećima, bilo zbog mješovitih brakova, koji su osobito ženski katolički svijet decimirali. A drugi, i ako nisu direktno napustili katoličku crkvu, povukli su se i nisu svoje vjersko osvjedočenje ispoljavali ni javno, ni privatno, da se ne bi zamjerili pravoslavnim Srbima. Da je ovakovo stanje nezdravo, pa čak i neizdržljivo, osjetili su i sami Srbi i zato srpska državna politika nije nikada bila u principu protivna, da se pitanje katoličke crkve riješi na zadovoljstvo obijuh stranaka. Istina, kod riješavanja toga pitanja najveću zapreku su činili sami srpski zakoni i ustavi, od kojih popustiti, pa i sasma odstupiti nije bilo tako lahko. Ali su na koncu i ti zakoni pali pred potrebom konkordata.

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Konkordat između sv. Stolice i države Baden.[1]

Priopćio: Dr. I. A. Ruspini.

Dne 12. oktobra 1932. sklopljen je u Hegne (kraj Konstanz-a), konkordat između sv. Stolice i države Baden, koji je na snagu stupio, prema čl. XIV. alin. 1. istoga konkordata, danom izmjene ratifikacijonih isprava, t. j. danom 11. marta 1933.[2] Sadrži ove ustanove:

Država će Baden, primjenjujući ustav Njemačkog Reich-a i ustav države Baden, zakonsku zaštitu davati ispovijedanju i izvršivanju katoličke vjere (Čl. I).

Metropolitanski kaptol u Freiburgu (in Br.) sastoji se od prepošta, dekana i petorice pravih kanonika.[3] Pored ovih ima i 4 začasna kanonika. Dostojanstva u kaptolu (praepositura, decanatus) podjeljuje sv. Stolica — izmjenično — na zamolbu nadbiskupovu po saslušanju kaptola i na zamolbu kaptola po sporazumu se nadbiskupom. Kanonička i prebendarska mjesta u metropolitanskoj crkvi podijeljuje nadbiskup — izmjenično — po saslušanju kaptola i uz privolu kaptola. Rečeno izmjenjivanje (alternativa) biva zasebno kod imenovanja pravih kanonika i zasebno kod imenovanja začasnih kanonika. Začasni kanonici imaju u pogledu sudjelovanja pri imenovanju dostojanstvenika i kanonika ista prava kao i pravi kanonici (Čl. II.).

U slučaju upražnjenja nadbiskupske stolice podnosi metropolitanski kaptol sv. Stolici listu kanonički sposobnih kandidata. Sv. Stolica, uvažujući po slobodnoj ocjeni tu kaptolsku listu kao i liste kandidata, što ih nadbiskup godimice sv. Stolici podastire, označiti će kaptolu trojicu, od kojih ima da slobodnim i tajnim glasovanjem izabere jednoga za nadbiskupa. Među označenom trojicom biti će vazda barem jedan pripadnik freiburške nadbiskupije (Čl. III. 1.). Pripadnikom freiburške nadbiskupije smatra se u ovoj stvari i duhovnik, rođen u toj nadbiskupiji, koji je sve ili barem

---

[1] AAS, XXV, 177 sqq.

[2] Prije toga uzakonjen je po zemaljskom saboru (Badischer Landtag).

[3] Sufragane biskupije (Rottenburg i Mainz) leže van granice Baden-a.

neke nauke svršio u njoj i usto biskupiji služio neko vrijeme (Zaključni zapisnik k čl. III. 1.). Prije potvrde izabranoga uvjeriti će se sv. Stolica pri Ministarstvu, da li protiv izabranoga imade sa strane Vlade kakav prigovor opće političke prirode, uz isključenje prigovora stranačko-političke prirode. (Čl. III. 2.). Jednako će sv. Stolica postupati prije imenovanja Koadjutora s pravom nasljedstva (Zaključni zapisnik k čl. III. 1. 2.). Bude li protiv izabranoga sa strane Vlade iznešen kakav prigovor opće političke prirode, nastojati će se, da se prijateljskim izmjenjivanjem misli dođe do saglasnosti; ne uspije li ovo nastojanje, slobodna je sv. Stolica da izvrši popunjenje (Dopunski zapisnik k čl. III. 2). Isto važi za imenovanje koadjutora s pravom nasljedstva (Dopunski zapisnik k čl. III. 2). Pri sačinjavanju kaptolske liste kandidata i pri izboru nadbiskupa imaju začasni kanonici ista prava kao i pravi kanonici (Čl. III. 3).

Nadbiskup je potpuno slobodan pri osnivanju i mijenjanju crkvenih službi, u koliko se za osnivanje i promjenu ne traže novi prinosi od države. Sudjelovanje državne vlasti pri stvaranju i mijenjanju crkvenih općina, biva prema pravilima, koja će se utvrditi sporazumno sa nabiskupom (Čl. IV. 1). Nadbiskup popunjuje slobodno i neovisno sve crkvene službe, izuzevši službe privatnog patronata,[4] a za ove važe u buduće odredbe novog Crkvenog Zakonika. Propisi kan. 1435, § 1, n. 1. i 2.[5] nemaju se primjenjivati na kanonikate freiburške nadbiskupije (Čl. IV. 2). Nadbiskup je vlastan da svojim statutom uredi imovinske poslove katoličke Crkve u Baden-u kao i njezinih korporacija, zavoda i zaklada te da prema tomu statutu rečenom imovinom nezavisno upravlja. Pored onih ograničenja crkvenih prava obzirom na upravljanje crkvenom imovinom, što ih sadrže badenski zakon o crkvenoj imovini od 7. aprila 1927. i badenski zakon o zakladama od 19. jula 1918., neće se — u okviru ustavnih odredaba — propisati dalnja ograničenja. (Čl. IV. 3).[6] Katolička Crkva u Baden-u ima pravo, da na osnovu gra-

---

[4] Ukinuti su dakle javno-pravni patronati.

[5] § 1. Praeter omnia beneficia consistorialia et omnes dignitates ecclesiarum cathedralium et collegiatarum ad normam. 396, § 1, sunt reservata Sanctae Sedi, quanquam vacanti, sola beneficia quae infra memorantur: 1°. Omnia beneficia, etiam curata, quae vacaverint per obitum, promotionem, renuntiationem aut translationem S. R. E. Cardinalium, Legatorum Romani Pontificis, officialium majorum Sacrarum Congregationum, Tribunalium et Officiorum Romanae Curiae et Familiarium, etiam honoris tantum, Summi Pontificis tempore vacationis beneficii. 2°. Quae fundata extra Romanam Curiam, vacaverint par beneficiarii obitum in ipsa Urbe«. — Ti dakle pridržaji ne važe za kanonikate freiburške nadbiskupije.

[6] Nazočna odredba ne znači, da je Crkva pomenuta ograničenja priznala za svoje područje, već samo Crkvi zajamčuje, da se dalnja ograničenja neće propisati.

đanskih poreznih lista raspisuje crkveni namet u granicama ustava Njemačkog Reich-a i ustava države Baden te zemaljskih badenskih zakona (Čl. IV. 4).

Zajamčuju se prema ustavu Njemačkog Reich-a vlasništvo i druga imovinska prava katoličke Crkve u Baden-u i njezinih javno-pravnih korporacija, zavoda i zaklada; isto važi za vlasništvo i druga imovinska prava redova i redovničkih udruženja. Redovi i redovnička udruženja mogu se slobodno osnivati i mogu, prema propisima koji važe za sve građane, posjedovati ili steći prava javno-pravne korporacije ili jurističke osobe privatnog prava (Čl. V. 1). Za osnivanje redova i redovničkih udruženja mjerodavni su crkveni zakoni, a za njihov građansko-pravni položaj državni zakoni (Zaključni zapisnik k čl. V.).

Državna dotacija nadbiskupske stolice zajamčuje se u dojakošnjoj visini (Čl. VI. 1). Državna dotacija za metropolitanski kaptol i prebendare stolne crkve, izdaci (državni) za njihove zgrade, prinos (državni) za pokriće troškova nadbiskupske kancelarije, crkvene imovinske uprave i nadzora nad tom upravom iznositi će u buduće ukupno 356.000 maraka godišnje (Čl. VI. 2).

Obzirom na ovim konkordatom zajamčenu državnu dotaciju nadbiskupije imenovati će se za Ordinarija nadbiskupije, za prepošta ili dekana ili člana metropolitanskog kaptola ili nadbiskupske kurije ili prebendara metropolitanske crkve ili ravnatelja ili nastavnika u nadbiskupskom većem sjemeništu ili u bogoslovskom konviktu samo duhovnik: a) koji je njemački državljanin, b) koji posjeduje svjedodžbu zrelosti, koja mu daje pravo na studij na kojem njemačkom univerzitetu, c) koji je najmanje 3 godine filozofsko-bogoslovske nauke slušao na kojoj visokoj državnoj njemačkoj školi ili na kojoj visokoj crkvenoj školi u Njemačkoj ili na kojoj visokoj papinskoj školi u Rimu (Čl. VII. 1. alin. 1). Filozofsko-bogoslovski studij na kojem austrijskom univerzitetu ravnopravan je studiju na visokoj državnoj njemačkoj školi, saglasno načelima, koja važe za njemačke univerzitete (Zaključni zapisnik k čl. VII. 1). Po sporazumu crkvene i državne vlasti može se otstupiti od zahtijeva sadržanih u čl. VII. 1. alin. 1. sl. a), b), i c); naročito može se kao dovoljan priznati studij na kojem stranom univerzitetu s njemačkim nastavnim jezikom. (Čl. VII. 1. alin. 2). Nakon imenovanja kojeg duhovnika, pomenutog u čl. VII. 1., nadležna će crkvena vlast obavijestiti Vladu te joj odmah, s posebnim obzirom na propise čl. VII. 1., saopćiti lične podatke dotičnog duhovnika. Povreda propisa ovoga člana (VII.) ne daje državi pravo »Veta« protiv izvršenog imenovanja (Čl. VII. 2).

---

[7] I tu važi, da se po međusobnom sporazumu može otstupiti od dotičnih propisa. Važi i tu, da povreda odnosnih propisa ne daje državi pravo »Veta« protiv izvršenog imenovanja.

Nadbiskup tražiti će od duhovnika, kojima trajno povjerava župničku službu, da imaju barem svojstva navedena u čl. VII. alin. 1. sl. a) i c), a od drugih, koje namješta za dušobrižnike u župama, da imaju barem svojstva navedena u čl. VII. alin. 1. sl. a) i b) (Čl. VIII. 1). U slučaju trajnog popunjenja župe nadbiskup će umah nakon popunjenja Vladi, s posebnim obzirom na propis alin. 1. ovoga člana (VIII.), saopćiti lične podatke dotičnog duhovnika (Čl. VIII. 2).

Za znanstveno obrazovanje duhovnika ostaje i dalje Katolički bogoslovski fakultet freiburškog univerziteta sa dojakošnjim svojim pravima, uz naročito uvažavanje propisa novog Crkvenog Zakonika i konstitucije »Deus scientiarum Dominus« od 24. maja 1931. s odnosnim provedbenim naređenjima. Naučni red za ovaj fakultet ima se izdati, u sporazumu s nadbiskupom, saglasno crkvenim propisima i potrebama duhovne pastve. Nadbiskup je vlastan da za uzgajanje svećeničkih kandidata podržaje konvikte i jedno veće sjemenište, te da njima u svoje ime upravlja (Čl. IX).

Prije nego li što bude koje lice pozvano, pripušteno ili imenovano za nastavnika na Katoličkom bogoslovskom fakultetu, mora se upitati nadbiskup, odnosno sede vacante upravitelj nadbiskupije, da li ima kakav prigovor obzirom na nauku, vladanje ili nastavničku prikladnost kandidata, i koji to prigovor ima. U slučaju takova prigovora neće uslijediti poziv, pripuštenje ili imenovanje (Čl. X. 1). Kod stavljanja upita ima se nadbiskupu odnosno upravitelju dati primjeren rok za odgovor. U odgovoru ima nadbiskup odnosno upravitelj naznačiti svoje prigovore protiv nauke, vladanja i nastavničke prikladnosti kandidata; ipak se prepušta savjesnoj rasudbi nadbiskupa odnosno upravitelja: koliko može u toj stvari da otkrije. (Zaključni zapisnik k čl. X. 1). U slučaju da nadbiskup odnosno upravitelj ozbiljno prigovori kojemu nastavniku Katoličkog bogoslovskog fakulteta obzirom na nauku, vladanje ili nastavničku prikladnost, poskrbiti će se Vlada, u sporazumu s nadbiskupom (upraviteljem), za potrebnu zamjenu (Čl. X. 2).

Saglasno čl. 149. ustava Njemačkog Reich-a predaje se katolička vjeronauka u badenskim školama kao redovan predmet. Vjersko poučavanje izvršuje se saglasno načelima katoličke Crkve (Čl. XI.). Dojakošnja prava Crkve obzirom na vjeronauku u badenskim školama ostaju i dalje na snazi (Zaključni zapisnik k čl. XI).

---

[8] Glasom Zaključnog zapisnika k čl. VII. poskrbiti će se država, da na freiburškom univerzitetu budu dvije stolice, jedna za filozofiju a druga za historiju, te da se obe popunjuju nastavnicima, koji su sposobni za besprikorno poučavanje bogoslovaca.

Konkordat između sv. Stolice i Njemačkog Reich-a.

Priopćio Dr. I. A. Ruspini.

Dne 20. jula 1933. sklopljen je konkordat između sv. Stolice i Njemačkog Reich-a.[1] Zaključni zapisnik (Schlussprotokoll) od istoga dana, koji donosi objašnjenja i nadopune, tvori integralni dio samoga konkordata. Sv. Stolicu zastupao je pri sklapanju drž. tajnik kard. Eugenio Pacelli, a Njemački Reich potkancelar Franz von Papen. Na snagu stupio je konkordat dne 10. septembra 1933.[2]

Konkordat sadrži ove odredbe:

Čl. 1. Njemački Reich zajamčuje slobodu ispovijedanja i javnog izvršavanja katoličke vjere. — On priznaje pravo katoličke Crkve, unutar granica općih državnih zakona, da samostalno svoje poslove uređuje i njima upravlja i da u okviru svoje nadležnosti za svoje članove izdaje obavezne zakone i naređenja.

Čl. 2. Konkordati sklopljeni sa Bavarskom (1924),[3] Pruskom (1929)[4] i Badenom (1932)[5] ostaju na snazi i po njima priznata prava i sloboda ostaju unutar područja odnosnih zemalja nepromijenjeno očuvana. Za ostale zemlje važe u cijelosti odredbe utanačene u ovom Konkordatu. Te su odredbe obavezne i u gore pomenutim trim zemljama, u koliko se tiču predmeta, koji nijesu u zemaljskom konkordatu uređeni, ili u koliko se njima ranije uređenje nadopunjuje. — U buduće sklapati će se konkordati sa pojedinim zemljama samo po sporazumu sa vladom Reicha.

Čl. 3. Za gajenje dobrih odnosa između sv. Stolice i Njemačkog Reich-a stolovati će apoštolski Nuncij kao dosada u glavnom gradu Reich-a i poslanik Njemačkog Reich-a pri sv. Stolici.[6]

Čl. 4. Sv. Stolica uživa punu slobodu u svom saobraćaju i dopisivanju sa biskupima, klerom i ostalim članovima katoličke Crkve u Njemačkoj. Isto važi za biskupe i ostale biskupske vlasti glede njihova općenja sa vjernicima u svim poslovima njihove pastirske službe. — Naputci, naređenja, pastirska pisma, službeni biskupijski listovi i svi drugi spisi, koji se tiču duhovne uprave,

---

[1] AAS, XXV, 413.
[2] AAS, XXV, 414.
[3] AAS, XVIII, 41 sl.
[4] AAS, XXI, 521 sl.
[5] AAS, XXV, 177 sl.
[6] Zaklj. zapisnik na čl. 3.: Apoštolski je Nuncij pri Njem. Reich-u, saglasno notama izmijenjenima između apoštolske Nuncijature u Berlinu i Ministarstva vanjskih poslova od 11. i 27. marta 1930., dekan diplomatskog zbora.

a izdani su od crkvenih vlasti u okviru njihove nadležnosti (čl. 1. stav 2), mogu se nesmetano objavljivati i na dojakošnji način vjernicima do znanja stavljati.

Čl. 5. Pri izvršivanju svećeničkog rada uživaju duhovnici zaštitu države u istoj mjeri kao i državni službenici. Država će protiv povreda njihove ličnosti ili njihova crkvenog značaja kao i protiv smetanja njihova zvaničnog rada postupati prema općim državnim zakonima i po potrebi davati im oblasnu zaštitu.

Čl. 6. Duhovnici i redovnici prosti su od obveza da preuzimaju javne službe i takova poslovanja, koja su prema propisima kanonskog prava nespojive sa duhovničkim ili redovničkim stališem.[7] To važi napose za službu prisežnika,[8] porotnika,[9] člana poreznih odbora i finansijskih sudova.

Čl. 7. Za prihvat namještenja ili službe pri državi ili kojoj o njoj zavisnoj javnopravnoj ustanovi potreban je duhovnicima »Nihil obstat« njihovog vlastitog Ordinarija kao i mjesnog Ordinarija. Taj »Nihil obstat« može se u svako doba iz važnih razloga crkvene prirode opozvati.

Čl. 8. Zvanični prihodi duhovnika izuzeti su od ovrhe u istoj mjeri kao i zvanični prihodi državnih službenika.

Čl. 9. Sudske i druge vlasti ne mogu od duhovnika tražiti obavještenja o događajima, koji su im pri izvršivanju dušobrižničtva povjereni i stoga podvrgnuti službenoj tajni.

Čl. 10. Uporaba duhovničkog ili redovničkog odijela se strane svjetovnjaka, ili sa strane onih duhovnika ili redovnika, kojima je uporabu nadležna crkvena vlast konačnom svjetovnoj vlasti službeno saopćenom odlukom zabranila, kazni se istim kaznama kao i zloporaba vojničkog odijela.

Čl. 11. Sadašnje biskupijsko uređenje i razgraničenje katoličke Crkve ostaje i dalje. Bude li u budućnosti potrebno osnivanje koje nove biskupije ili crkvene pokrajine ili drugo kakovo mijenjanje biskupijskog razgraničenja, izvršuje se to u sporazumu sa nadležnom zemaljskom vladom, u koliko se radi o uređenju unutar granica pojedine zemlje. Radi li se (pako) o osnivanju ili mijenjanju, koje prelazi granice pojedine zemlje, izvršuje se to u sporazumu

[7] Tu se ne spominje vojnička služba, pa kako Crkv. Zakonik (kan. 121.: »Clerici omnes a servitio militari, a muneribus et publicis officiis a statu clericali alienis immunes sunt«) luči vojničku službu od nespojivih služba i poslovanja, ne može se iz nazočnog člana zaključiti na izuzeće duhovnika od vojničke službe. Danas uostalom ovo pitanje nije praktično, jer u Njemačkoj sada ne postoji opća obavezna vojnička služba.

[8] To su nestrukovni suci koji zajedno sa strukovnim sucem odlučuju o krivnji i kazni.

[9] To su nestrukovni suci koji sami odlučuju o krivnji, dok o kazni odlučuje strukovni sudac.

sa vladom Reicha, a ova se ima poskrbiti za pristanak odnosnih zemaljskih vlada. Isto važi za osnivanje ili mijenjanje crkvenih pokrajina, u koliko je pri tomu interesovano više njemačkih zemalja. Ova se pravila ne primjenjuju na promjenu crkvenih granica, koja se izvršuje jedino u interesu mjesne pastve. — U slučaju možebitnih promjena teritorijalne (političke) strukture unutar granica Reicha staviti će se Vlada Reicha radi novog biskupijskog uređenja i razgraničenja u vezu sa sv. Stolicom.

Čl. 12. Izuzevši slučajeve pomenute u čl. 11., mogu se crkvene službe slobodno osnivati i mijenjati, ako se ne traži prinos iz državnih srestava. Sudjelovanje države kod osnivanja i mijenjanja župskih općina izvršuje se prema smijernicama, koje će se uglaviti sporazumno sa biskupima, a vlada Reicha zauzeti će se pri zemaljskim vladama za to, da te smijernice budu što više jedinstvene.

Čl. 13. Katoličke župe, udruženja župska i biskupijska, biskupske stolice, biskupije i kaptoli, redovi i redovnička udruženja, kao i upravljanju crkvenih organa podvrgnuti zavodi, zaklade i imovinske tvorbe katoličke Crkve zadržavaju odnosno stiču pravnu sposobnost za državno područje saglasno općim propisima državnog prava. Ostaju javnopravne ustanove, koji su to do sada bile; drugi mogu to postati saglasno općim građanskim propisima.[10]

Čl. 14. Crkva ima u načelu pravo da slobodno podijeljuje sve crkvene službe i nadarbine bez sudjelovanja države ili građanskih općina, u koliko nije u konkordatima, pomenutim u čl. 2., drugo utanačeno. Što se tiče popunjavanja biskupskih stolica u Rottenburg-u, Mainz-u i Meissen-u primijenjuju se shodno propisi izdani za popunjivanje metropolitske stolice u Freiburg-u.[11] Isto važi za popunjivanje kanonikata stolnih kaptola[12] u Rottenburg-u i Mainz-u kao i za patronatsko pravo[13] u tim biskupijama. — Pored toga postoji sporazum u ovim točkama: 1) Katolički svećenici, koji u Njemačkoj zapremaju kakovu crkvenu službu ili izvršuju kakav

---

[10] Zaklj. zapisnik na čl. 13.: Postoji sporazum o tom, da Crkvi ostaje zajamčeno pravo raspisati poreze.

[11] Ti su propisi sadržani u čl. III. badenskog konkordata od 12. oktobra 1932., a predviđaju izbor po kaptolu između trojice označene od sv. Stolice.

[12] Glasom čl. II. badenskog konkordata, na koji se ovdje upućuje, imenuje dostojanstvenike sv. Stolica — izmjenično — na nadbiskupovu zamolbu po saslušanju kaptola i na zamolbu kaptola po sporazumu sa nadbiskupom, a (ostale) kanonike imenuje nadbiskup — izmjenično — po saslušanju kaptola i dogovorno s kaptolom. Glasom čl. IV. badenskog konkordata, na koji se ovdje takoder upućuje, stavljeni su obzirom na kanonikate van snage pridržaji kan. 1435 § 1 n. 1 i 2 Crkv. Zakonika.

[13] Čl. IV. badenskog konkordata, na koji se tu upućuje, poznaje samo predlaganje privatnih patrona i podvrgava ga propisima Crkv. Zakonika.

pastirski ili nastavnički rad, moraju: a) da budu njemački državljani, b) da imaju ispit zrelosti, koji ih osposobljuje za studij u kojoj višoj njemačkoj školi, c) da su svršili najmanje trogodišnji filozofsko-bogoslovski studij u kojoj njemačkoj državnoj visokoj školi ili u kojem njemačkom crkvenom akademičkom učilištu ili u kojoj papinskoj visokoj školi u Rimu. 2) Prije nego što se izdade bula o imenovanju kojega lica nadbiskupom, biskupom, koadjutorom s pravom nasljedstva ili prelatom »nullius«, priopćuje se kandidatovo ime namjesniku Reich-a dotične zemlje i utvrđuje, da protiv njega nema prigovora opće političke prirode.[14] — Po saglasnosti crkvene i državne vlasti može se otstupiti od potrepština pomenutih u stavu 2) br. 1) sl. a), b), c).

Čl. 15. Redovi i redovnička udruženja nijesu sa strane države podvrgnuta posebnom ograničenju obzirom: na osnivanje, nastambu, broj i — u koliko nije u stavu 2. ovog člana drugo određeno — svojstva svojih članova, na rad u pastvi, naučavanje, njegovanje bolesnika i karitativno djelovanje. — Redovnički poglavari, koji imaju svoje sjedište u Njemačkom Reich-u, moraju biti njemački državljani. Pokrajinskim i crkvenim poglavarima, koji imaju stoje sjedište izvan područja Njemačkog Reich-a, pripada, ma i bili strani državljani, pravo vizitacije kuća u Njemačkoj. — Sv. Stolica poskrbiti će se, da se za redovničke kuće na području Reicha pokrajinska organizacija udesi tako, te pomenute kuće po mogućnosti ne budu podvrgnute stranim pokrajinskim poglavarima. Dopuštene su u sporazumu s vladom Reicha iznimke, napose u slučajevima gdje zbog malog broja kuća osnivanje njemačke pokrajine nije zgodno, ili gdje postoje naročiti razlozi za održanje pokrajinske organizacije, koja je historički znamenita i praktično kao dobra prokušana.

Čl. 16. Prije stupanja u posjed svojih biskupija polažu biskupi na ruke namjesnika Reich-a dotične zemlje odnosno na ruke predsjednika Reich-a prisegu vjernosti po ovom obrascu: »Pred Bogom i na sv. evanđelja zaklinjem se i obećajem, kako se biskupu dolikuje, vijernost Njemačkom Reich-u i . . . . . zemlji. Zaklinjem se i obećajem, da ću poštovati i po svojem kleru poštovati dati ustavnu vladu. Zauzet po svojoj dužnosti za dobro i probitak Njemačkog Reich-a, nastojati ću u izvršivanju povjerene mi duhovne službe da spriječim svaku štetu, koja bi mu mogla zaprijetiti.«

---

[14] Zaklj. zapisnik na čl. 14 stav 2 br. 2: Postoji sporazum, da se prigovori opće političke prirode, ako takovih ima, moraju saopćiti u što kraćem roku. Ne budu li saopćenje izvršeno u roku od 20 dana, ovlaštena je sv. Stolica na zaključak, da protiv kandidata nema prigovora. Do objave imenovanja valja u strogoj tajnosti držati imena kandidata. — Ovaj stav (razumijeva se: nijedna odredba stava 2 člana 14) ne daje državi pravo »Veta«.

Čl. 17. Svojina i druga imovinska prava javnopravnih ustanova kao i zaklada, zavoda i udruženja katoličke Crkve zajamčuju se saglasno općim državnim zakonima.[15] — Ni iz kojega razloga ne smije se razrušiti zgrada namijenjena bogoslužju do li uz predhodni pristanak nadležne crkvene vlasti.

Čl. 18. Bude li odlučeno, da se pristupi otkupu na zakonu, ugovoru ili drugom posebnom pravnom naslovu osnovanih državnih prinosa u korist katoličke Crkve, ima se prije utvrđenja otkupnih načela pravodobno izvršiti prijateljsko sporazumijevanje između sv. Stolice i Reich-a. — Među posebne pravne naslove spada i pravni običaj. — Otkupnina mora da interesentima daje primjerenu naknadu za otpali državni prinos.

Čl. 19. Katolički bogoslovski fakulteti na državnim univerzitetima održavaju se. Za njihov odnos prema crkvenoj vlasti mjerodavne su odredbe dotičnih konkordata i zaključnih protokola istih kao i propisi crkveni[16] o katoličkim bogoslovskim fakultetima. Vlada Reich-a pobrinuti će se, da se za sve pomenute fakultete osigura jedinstvena svim mjerodavnim propisima saglasna praksa.

Čl. 20. Crkva ima pravo, u koliko nije ino drugim utanačenjima predviđeno, da za obrazovanje klera osniva filozofska i bogoslovska učilišta, i to isključivo od Crkve zavisna, ako se za nje ne traže prinosi od države. — Osnivanje vođenje i uprava crkvenih sjemeništa i zavoda (konvikti) pripada, unutar granica općih zakona, isključivo crkvenoj vlasti.[17]

Čl. 21. Vjerska obuka je redovan nastavni predmet u svim osnovnim, stručnim, srednjim i višim školama i daje se u saglasnosti s načelima katoličke Crkve. — U vjerskoj obuci ima se naročita skrb posvetiti gajenju domoljubne, građanske i socijalne svijesti saglasno načelima kršćanske vjere i kršćanskog ćudoređa, kako to biva i u svakoj drugoj obuci. Građa i izbor udžbenika utvrđuje se u sporazumu sa višom crkvenom vlašću. Višim crkvenim vlastima dati će se prilika, da po dogovoru sa školskom vlašću, ispitaju, da li se učenicima predaje vjeronauka saglasno načelima i zahtijevima Crkve.

---

[15] Zaklj. zapisnik na čl. 17.: Državne zgrade i državna zemljišta, određena za svrhe Crkve, ostaju im i dalje, bez uštrba za sklopljene moževbitne ugovore.

[16] Zaklj. zapisnik na čl. 19 rečenicu 2.: Osnovicu tvori u času zaključenja konkordata apoštolska konstitucija »Deus scientiarum Dominus« od 24. maja 1931. i Naputak (kongregacije Studiorum) od 7. jula 1931.

[17] Zaklj. zapisnik na čl. 20.: Zavodi (konvikti), koji se nalaze pri visokim školama i gimnazijama, a stoje pod upravom Crkve, smatrati će se obzirom na poreze za bitne crkvene ustanove i sastavne dijelove biskupijske organizacije.

Čl. 22. Učitelji vjere postavljaju se po sporazumu između biskupa i zemaljske vlade. Učitelji vjere, koje biskup poradi njihove nauke ili njihovog vladanja proglasi nesposobnima za dalje obučavanje, ne smiju se, dok ta smetnja traje, uposliti kao učitelji vjere.

Čl. 23. Održanje već osnovanih i osnivanje novih katoličkih vjerskih škola ostaje zajamčeno. U svim općinama, gdje roditelji ili njihovi zamjenici to zatraže, podići će se katoličke vjeroispovjedne osnovne škole, ako broj učenika prema prilikama mjesne školske organizacije omogućuje uredan školski rad saglasno državnim propisima.

Čl. 24. U svim katoličkim osnovnim školama postavljaju se jedino učitelji, koji pripadaju katoličkoj Crkvi i pružaju jamstvo da odgovaraju posebnim zahtijevima katoličke vjeroispovjedne škole. — U okviru općeg stručnog obrazovanja učitelja imaju se stvoriti ustanove, koje osiguravaju obrazovanje katoličkih učitelja saglasno posebnim zahtijevima katoličke vjeroispovjedne škole.[18]

Čl. 25. Redovi i redovnička udruženja ovlaštena su, u okviru općih zakona i zakonskih uslova, na osnivanje i vođenje sukromnih škola. Ove sukromne škole daju ista prava kao i državne škole u koliko udovoljavaju propisima nastavne osnove državnih škola. — Za članove redova i redovničkih udruženja, obzirom na pripuštanje poučavanju i na imenovanje učiteljima na osnovnim srednjim i višim školama, važe opći uslovi.

Čl. 26. Uz pridržaj kasnijeg opsežnog uređenja bračnih pitanja, utanačeno je, da se crkveni brak može sklopiti prije građanskog braka, pored slučaja smrtne pogibelji, i u slučaju teške moralne nužde,[19] koju uglavljuje nadležna biskupska vlast. Župnik je u ovakvom slučajevima obvezan, da o sklopljenom braku bez zatzanja obavijesti državni matični ured.

Čl. 27. Vojsci Njemačkog Reich-a daje se za časnike, činovnike i momčad kao i za obitelji svih ovih izuzeto dušobrižništvo.[20] — Vođenje vojnog dušobrižništva pripada vojnom biskupu. Crkveno njegovo imenovaje biva po sv. Stolici dogovorno sa vladom

---

[18] Zaklj. zapisnik na čl. 24.: U koliko privatne ustanove po izvršenom novom uređenju učiteljskih škola budu u stanju da udovolje općim državnim propisima o obrazovanju učitelja i učiteljica, uzeti će kod pripuštanja istih primjeran obzir i na postojeće ustanove redova i redovničkih udruženja.

[19] Zaklj. zapisnik na čl. 26.: Postoji teška moralna nužda, kada nesavladive ili samo s nerazmjernim troškom uklonive poteškoće ometaju pravodobno pribavljanje isprava potrebnih za sklapanje braka.

[20] Zaklj. zapisnik na čl. 27. stav 1.: »Časnici, vojni činovnici i katolički vojnici kao i njihove obitelji ne pripadaju mjesnim župama i nijesu obvezani na odnosna podavanja.

Reich-a. — Crkveno imenovanje vojnih župnika i drugih vojnih svećenika izvršuje vojni biskup po saslušanju nadležne vlasti Reich-a. Vojni biskup može imenovati samo takove svećenike, koji su od svoga Ordinarija dobili dozvolu za stupanje u vojno svećenstvo i svjedožbu o prikladnosti za takovu službu. — Vojnim svećenicima pripadaju župnička prava obzirom na čete i odnosne obitelji, koje su im povjerene. — Potanje odredbe o organizaciji katoličkog vojnog dušobrižništva izdati će se apostolskim brevom.[21] Položaj vojnih svećenika kao državnih službenika urediti će vlada Reich-a.

Čl. 28. Katoličkoj Crkvi dozvoljen je, u okviru općeg kućnog reda, pristup u bolnice, kaznionice i druge zgrade javnih ustanova radi vršenja dušobrižništva i bogosluženja[22] Bude li u takovom zavodu uvedeno redovno dušobrižništvo i za ovo postavljen svećenik u svojstvu državnog službenika, izvršuje se ovo u sporazumu s višom crkvenom vlašću.

Čl. 29. Katolici koji stanuju u Njemačkom Reich-u, a pripadaju kojoj nenjemačkoj etničkoj (narodnoj) manjini, uživati će obzirom na uporabu materinskog jezika u bogoslužju, vjerskoj obuci i crkvenim udruženjima ne manje pogodnosti, nego li su one, što ih pravno i faktično u odnosnoj državi uživaju gradjani njemačkog porijetla i jezika.[23]

Čl. 30. Nedjeljama i zapovijedanim blagdanima moliti će se u stolnim, župskim, filijalnim i redovničkim crkvama u Njemačkom Reich-u iza glavne službe Božje, saglasno liturgičkim propisima, molitva za blagostanje Reicha i njemačkog naroda.

Čl. 31. One katoličke organizacije i kat. udruženja, koja isključivo služe vjerskim, prosvjetnim ili dobrotvornim svrhama te kao takova zavise od crkvene vlasti, biti će u svojim ustanovama i u svojem radu zaštićivane. — One kat. organizacije i kat. udruženja, koja služe (i) drugim svrhama, a među ovima i socijalnim i stališkim, uživati će, ma i bile uvrštene u državne saveze, zastitu čl.

---

[21] Zaklj. zapisnik na čl. 27. stav 4.: Apoštolski breve izdati će se po saslušanju vlade Reich-a.

[22] Zaklj. zapisnik na čl. 28.: U silnim slučajevima dozvoljen je svećeniku pristup u svako doba.

[23] Zaklj. zapisnik na čl. 29.: Pošto se je vlada Reich-a pokazala spremna na ovakovu susretljivost naprama nenjemačkim manjinama, to izjavljuje sv. Stolica, za potkrepu načela što ih ona obzirom na pravo uporabe materinskog jezika u dušobrižništvu, vjerskoj obuci i radu katoličkih udruženja vazda zastupa, da će se prigodom sklapanja novih konkordata sa drugim državama poskrbiti za uvrštenje jednake odredbe o zaštiti prava njemačkih manjina.

31. stava 1., u koliko budu pružale jamstvo, da će se njihova djelatnost razvijati izvan svake političke stranke. — Utvrđenje organizacija i udruženja, na koje se odnosi ovaj član, pridržano je sporazumnom utanačenju između vlade Reich-a i njemačkog Episkopata. — U koliko postoje omladinske športske i druge organiorganizacije, koje Reich i zemlje podržavaju, biti će pokrbljeno, da članovima istih bude moguće redovno vršenje njihovih vjerskih dužnosti u nedjelje i zapovijedane blagdane i da ne budu obvezani na išto, što bi se kosilo s njihovim vjerskim i ćudorednim uvjerenjem i dužnostima.[24]

Čl. 32. Obzirom na posebne prilike, koje vladaju u Njemačkoj u jednu ruku a u drugu na zajamčeno odredbama nazočnog konkordata zakonodavstvo takovo, koje prava i slobodu katoličke Crkve u Reich-u i njegovim zemljama čuva, zabraniti će sv. Stolica duhovnicima i redovnicima da budu članovi političkih stranaka i da rade u njihovu korist.[25]

Čl. 33. Za pitanja, koja se tiču crkvenih lica i stvari, a nijesu uredjena u predhodnim članovima, važi u crkvenom području kanonsko pravo. — Nastane li u budućnosti kakova nesaglasnost u shvatanju ili primjenjivanju koje odrebe ovoga konkordata, to će sv. Stolica i vlada Reich-a sporazumno pronaći prijateljsko riješenje.

Čl. 34. Nazočni konkordat, čiji je njemački i talijanski tekst jednako vjerodostojan, ima se ratifikovati i ratifikacijone isprave imaju se što prije izmijeniti. Konkordat stupa na snagu danom izmjene ratifikacijonih isprava.

[24] Zaklj. zapisnik na čl. 31. stav 4.: Načela istaknuta u čl. 31. stav 4. važe i za uređenje obaveznog rada.

[25] Zaklj. zapisnik na čl. 32.: Razumijeva se, da će vlada Reich-a za nekatoličke vjeroispovijesti istodobno izdati jednake odredbe o stranačkopolitičkom djelovanju. — Držanje, koje se svećenicima i redovnicima u provedbi čl. 32. u dužnost stavlja, ne znači nikakovo ograničavanje dužnog nasvješćivanja i tumačenja dogmatskih i moralnih istina i načela Crkve.

rom (Dvornik, o. c. p. 104). Nastoji se širiti proselitizam kod Arapa ne silom, već naukom, filozofijom i bogoslovijom. Tako nastaje polemička literatura protiv islama. Ta je cvala osobito kod kršćana pod arapskom vlasti u 8. stoljeću, a ima je već i u 7 vijeku. Središta kršćanske bogoslovne znanosti pod muslimanskom vlasti bila su: Antiohija, Mosul i Damask. Ivan Damaštanin je pisao protiv islama kao i njegov učenik Teodor Abukara. I sami ikonoklasti nastali su u grčkom carstvu pod utjecajem islamskih nazora.

Prepirka vjerska sa muslimanima iznesena u ŽK nije osamljena kod hagiografa 9 i 10 vijeka. Predstavnik polemičke literature bio je već spomenuti Niceta, koji je na zahtjev Mihajla III i Vasilija Makedonca složio tri traktata protiv saracenskih napadaja, u kojima daje odgovor na pisma, što su ih Arapi poslali Mihajlu III i objašnjuje kršćanski nauk o sv. Trojstvu. Niceta je bio savremenik Konstantinov, a njegovo je djelo učeno, filozofski sastavljeno. U ŽK je pučki prikaz u vidu. Dogma o sv. Trojstvu izložena je kao i kod Damaštanina, ali je u disputi originalnija. U ŽK je istaknuto rodoljublje i patriotski ton. — Tako tenor i ton ŽK 6 dokazuju, da je avtor živio oko polovine 9 vijeka i da je poznavao ideje koje su zaokupljivale bizantski duh u tom razdoblju.

(Slijedi)

Jedan savremeni glas o bl. Ozani Kotorskoj.

Prof. A. Živković.

Pribirući hrvatski pisanu građu za povijest moralnog bogoslovlja u našim hrvatskim zemljama, naišao sam na veoma lijep stavak o blaženoj Ozani Kotorskoj u djelu Dum Bazilija Gradića »Libarze od dieustua i dieuickoga bitva«, pisano godine 1566., a štampano u Veneciji 1567. Bl. Ozana je umrla godinu dana prije (27. IV. 1565.) sastavka ovoga spisa, kako se iz dotičnoga mjesta vidi; njezina je dakle smrt i svetački glas nakon smrti bio posvema živ i svjež u uspomeni njezinih savremenika.

»...lagnskogaie Aprila u Chotoru, uele sfeto souoga sfieta priminula, i, u nebesku darxauu uelle slauno prixla, blaxena dieuiza na ime Osanna, koia buduchi paruo bila ulahigna pastieriza, kbogusse uelle Zudno, i, goruchie obrati: i, buduchi iox uelle mlada Dieuoiciza, na gnegouusse sluxbu prikasa, satuoriuscisse u iednu uelle tiesknu Celizu, u koioipeset godixt, do nai pokognega dne, u postieh, i pokorah neisbroinieh, i uelle oxtrieh nasliedoua: tarpechi, i patechi uelike dosade, i napasti od hudob, keioise, ne inako negli sfetomu Antunu aliti sfetomu Illarionu, u raslizieh prilikah prikaxouahu. na pet skalin daruenieh, na spomenu pet rana Isuchar-

stouieh, pociuasce, imaiuchi pod sobom samo po bieglia, a drugomse polouicom pokriuasce. pod glauom daruenu usglaunizu, rasdartinom suknenom prokriuenu darxasce. Cilizio uelle oxtro, uasda mallomagne na sebi imasce. pasom guosdeniem na golu pripasana: takoi Tielo suoie pedepsasce, da mnokrat sua zeliza karuaua ostaiasce, i toi suekoliko uelle otaino cignasce. po sfe dni xivota suoga, mesa ne okussi, cetiri dni od nediglie, po sfe godixte, isuan Aduenta, i korisme, postasce ieresse, u tei dni suakdagniem postom pasiasce, i tei poste uechi dio, o samom kruhu, i uodi priboraugliasce. cestosse priceschieuasce, i, oni dan od priceschienia, sa mnogo Vriemena, sasma bes iestoiske telesne stasce: i, u, oni dan, uechi duh, u gouoreniu, i uechiu iakos, u poslouaniu, negoli ostale dni, kasasce, nigda saludu nestasce, ni drugo rukami suoiiem poslouat hotiasce negoli samo ono xto sluxbu od zarque potrebno biesce, uasdasse mallo magne prie ponochia duisasce, ter na molitui goruchie stasce: kamenomse mnokrat, u parsi bubaiuchi, susdasi, i susama uasda molitue sadruxuiuchi, na koie uelle pospiexna, i cesta biesce. Sfiem boxanstueniem krepostim, a onom toliko Bogu ugodnom, bez koieie suaka druga krepos isprasna, podnixenstuo uegliu. uarhu sfega, toliko bi urescena, dasse doistine opaciom xenom, i uechiom grexnizom od sfieta sziegnasce, i toger usmi is sarza pouidasce: isatoi suoie pohuale zutti, sasma nemogasce, i tui napas od pohuale, euchiu negoli sfe ostale sziegnasce, i radi toga onieh kiiu cestitom, i blaxenom nasiuahu, sasma biexasce, ni xgnima gouorit hotiasce: radi toga istoga podnixenstua, uasda na kolenieh klecechi, iestoisku usimasce: i ouiem, i mnosiem ouaziem sfetiem diellim (kakosse boglie moxe, u gne xiuotu uidieti) suoie dieustuo, na nacin starieh isuarsnieh dieuiz, zielo sazuua, i sfeto Sahrani, i mnoghe na isti nacin od xiuglienia potaknu, takoi da usasse Manastir od dieuiz, Stuorenieh, i sasidanieh ucini. i, satoiu Gospodin, ne samo milostim od prorocianstua, negoli i mnosiem ostaliem suoijem plemenitiem darim nadari, i uresi, i iox oudie proslaui.« Op. cit. str. 155—153.

Ovaj sud savremenika blažene Ozane Kotorske kazuje, da je sv. Crkva 360 godina iza njezine smrti samo oživila i osvježila svetu uspomenu na njezin život i djela, po kojima je zavrijedila, da bude postavljena na oltar da svijetli i drugima svojim svetačkim primjerom i životom. Savremenici su je njezini ispravno ocijenili, kad su se o njoj ovakovim zanosnim pohvalama izražavali.

U najnovijem životopisu Blažene Ozane, koji je godinu dana, nakon priznatoga javnog crkvenog štovanja po Papi Piju XI. (21. XII. 1927.), napisao svećenik Niko Luković i izdao u Zagrebu nakladom Odbora za priredbu proslave Bl. Ozane, nema spomenutog ovoga savremenog glasa, pisanog na hrvatskom jeziku. Ni u popisu literature o Bl. Ozani (str. 43.) nema spomena o Gradićevom »Libarzu«. Pa ipak su podaci, koje on kao savremenik blaženice iznosi o njezinom svetom životu i pokorničkim djelima, očito služili kao podloga i izvor svim kasnijim piscima, koji su o njoj pisali. To se vidi i po navodima, koje Luković u ovoj posljednjoj monografiji

niže, jer se opetuju gotovo doslovnim riječima, kad govori o njezinom zatvorenom životu, ležanju na pet drvenih skalina, o napastima, krvavoj ćeliji, postu, molitvi i t. d. A nama su vrijedni i dragocjeni ovi zapisci dum Bazilija Gradića, jer su sastavljani neposredno iza smrti svetičine od čovjeka, koji je svojim »Libarzem od dieustua« išao za tim, da u svom narodu navede na put savršenosti što veći broj pobožnih ženskih duša.

Dogmatičar Matija Josip Scheeben.

Dr. Vilim Keilbach.

Zakon je ljudske psihologije, da se veliki umovi ne vide u svoj svojoj veličini i plemenitosti dok borave među svojim savremnicima. Potreban je izvjestan razmak vremena i prostora da ih ljudi nesebično i objektivno ocijene. Toj je sudbini bio izložen i njemački dogmatičar Matija Josip Scheeben (1835.—1888.). Istina, znao ga je cijeniti uži krug njegovih kolega profesora, pa u glavnom i sva njemačka znanstvena javnost. Ali općenito se mora reći, da ga nijesu toliko uvažavali, koliko bi to odgovaralo njegovim stvarnim zaslugama. Prošli su deceniji od njegove smrti. Važnost i vrijednost njegovih znanstvenih djela došla je u toku ovoga vremena sigurno do izražaja, barem prema sudovima znatnijih stručnjaka. Danas već niko ne sumnja u to, da Scheeben spada među najveće bogoslove zadnjeg stoljeća, i da je potomstvu ostavio djela, koja će uvijek ostati klasična, osobito ako imamo pred očima njihovu historijsku pozadinu.

Ipak je žaliti da se Scheebenova djela ne čitaju toliko, koliko bi to bilo poželjno obzirom na njihove prednosti i doista rijetke odlike. Tà koliko ima riješenih pitanja i svestrano izgrađenih dokaza u njegovim knjigama, koje uzalud tražimo u našim »klasičnim« priručnicima!

Scheeben je stekao svoje obrazovanje prije svega u Rimu. Punih je sedam godina proveo u Germanikumu, a pohađao je za to vrijeme filozofska i teološka predavanja na papinskom sveučilištu »Gregoriana«. To je bilo baš u vrijeme, kad je rimskim učilištima vladalo veliko zanimanje za skolastiku. Tom će se zanimanju morati velikim dijelom pripisati razmjerno naglo uspjela restauracija skolastike. Scheeben je na Gregoriani slušao čuvene profesore, koji su stekli najveće zasluge na polju obnove spekulativne teologije. To su među ostalim bili Liberatore, Tongiorgi, Perrone, Franzelin, Kleutgen, Ballerini — sve imena, koja se još i danas spominju s poštovanjem. Sigurno su oni imali velik upliv na Scheebenov razvoj.

Scheeben je prije svega bio spekulativan duh. I tako je imao najbolji preduvjet za onaj pravac znanosti, koji je na Gregoriani bio uvijek bitan: samostalnom spekulacijom prodrijeti u sva pitanja. Zanimljivo je pri tom znati, da Scheeben u disputama baš nije sticao lovore. On nije bio govornik, a uz to je mnogo patio na glavobolji, koja ga je pratila do groba. Njegova je snaga bila: nepopustljiva dosljednost u spekulaciji i neobična izvorna vještina u prikazu.

Nakon svoga povratka iz Rima bio je godinu dana kateheta. Za to se kratko vrijeme posvetio širenju popularnih spisa. Naskoro je dobio namještenje u svojstvu profesora dogmatike u bogoslovskom sjemeništu kölnske nadbiskupije, kojoj je bio inkardiniran. Dvadesetiosam godina je ostao u toj službi; sve do svoje smrti revan, uvijek zauzet znanstvenim radom.

Ako hoćemo kompendiozno izraziti što je Scheeben u svojim djelima najviše i u prvom redu naglasio, onda ćemo to najzgodnije ovako formulirati: Htio je točno razlikovati dva svijeta u kršćanstvu, narav i vrhunarav; pokazati njihov međusobni odnošaj i sklad, a prije svega točno odrediti bit i ulogu vrhunaravi.

Prvo je njegovo znanstveno djelo izašlo god. 1861. u Mainzu pod naslovom »Natur und Gnade«[1] U doba, dok je i katoličko bogoslovlje još bilo pogdjegdje pod uticajem racionalizma, djelovala je ta knjiga kao pravo čudo na intelektualno interesirane krugove. Sv. Pismo, crkvene oce, velike skolastike i svoju vlastitu samostalnu spekulaciju znao je Scheeben u tako skladnom obliku projicirati, da iz njegova znanstvena prikaza ipak ne govori suha znanost, nego kršćanskom ljubavlju prožeto srce, koje na koncu ima stalno pred očima zadnju svrhu čovjeka: spas duša i slavu Božju. Samo iz toga se može razumjeti, da se Scheeben naskoro odlučio da preradi djelo španjolskog isusovca Nieremberga »Aprecio y estima de la divina gratia«. Ta je knjiga trebala u prvom redu služiti praktičnom životu, edifikaciji.[2] Pri toj preradbi je Scheeben toliko svoga unio u tu knjigu, da se ona može nazvati njegovim djelom. I baš ova knjiga raznijela je njegovo ime u daleke krajeve i osigurala mu toplu uspomenu kod svih onih, koji su barem još donekle imali smisla za katolički nauk i život.

---

[1] Dr. M. Jos. Scheeben: »Natur und Gnade«. Versuch einer systematischen, wissenschaftlichen Darstellung der natürlichen und übernatürlichen Lebensordnung im Menschen. Novo izdanje priredio je Dr. Martin Grabmann, München 1922, Theatiner-Verlag (VII i 344 str.).

[2] Ovo je djelo nedavno izašlo već u petnaestom izdanju. »Die Herrlichkeiten der göttlichen Gnade«. Frei nach P. Eusebius Nieremberg S. J. dargestellt von Dr. Matth. Joseph Scheeben. Neu bearbeitet durch Fr. Albert Maria Weiss O. Pr. Mit einem Anhang über das Verhältnis von Natur und Übernatur. 15. Auflage, X und 684 S. Freiburg i. Br. 1933. Herder. Hrvatski je prevod ovoga djela od sarajevskog kanonika Dr. Ante Buljana pod naslovom: Slave Božje milosti.

Scheeben se sad opet više stao zanimati za popularnu literaturu i praktične potrebe širokih slojeva. Ne spominjem njegovih mnogobrojnih članaka, što ih je u tom pravcu objelodanio, jer bi nas to odveć zadržalo i jer oni ipak spadaju među sporednije proizvode njegove rijetke stvaralačke moći. Možda su bili mjerodavni praktični razlozi, da se Scheeben opet povratio znanstvenim prikazima. Vrhunarav je mnogima bila samo prazna riječ, jednostavna fikcija. K tomu su aktualne teološke prepirke, u koje se Scheeben rado, ali otmeno umiješao, opet pružale dobru zgodu, da se naglasi vrhunaravno bogatstvo kršćanstva.

I tako je za kratko vrijeme Scheeben napisao u tom smislu čitav niz članaka, iz kojih je poslije nastalo treće njegovo čuveno djelo »Die Mysterien des Christentums«.[3] Svrha mu je bila prikazati kršćanske istine u njihovoj vrhunaravnoj veličini i uzvišenoj harmoniji«, i to baš točnim fiksiranjem njihovog tajanstvenog značaja. Jer specifična uzvišenost kršćanske objave pojima se tek onda, kad se objavljene tajne gledaju u njihovoj vlastitoj ulozi, t. j. kao tajne koje spoznajemo jedino putem Božje objave i koje leže sasvim izvan djelokruga i kompetencije našega razuma. Na najmarkantnijim tajnama kršćanstva pokazuje Scheeben, koliko bogoslovlje svojim divnim i uzvišenim sadržajem nadmašuje sve druge znanosti, prije svega filozofiju. On razvija pri tom jednu spekulaciju, što odaje sve bogatstvo njegovog doista velikog duha, koji je svjetionikom zadnjeg stoljeća i koji će svijetliti ovom i svim budućim stoljećima. Njegova spekulacija kulminira u dubokoj pobožnosti, što se klanja pred nedokučivim i nepristupačnim svetištem Presvetoga Trojstva, koje ćemo gledati tek u drugom životu, gdje će nas obasjati božansko svijetlo. Ali u svojoj spekulaciji oko tajne Presv. Trojstva, grijeha, utjelovljenja Vječne Riječi, euharistije, sakramenata, preobraženja i predestinacije, Scheeben ostaje jednako dubok, jednako pouzdan, jednako siguran. Tome ne smeta da je gdjekad natuknuo koju presmionu analogiju, je danas napuštena. To su sitnice, koje iščezavaju u prebogatoj riznici njegovog plodnog i stvaralačkog duha.

Nije se prema tome čuditi, da je Scheeben naskoro dobio poziv da napiše znanstveni priručnik katoličke dogmatike »Handbuch der kath. Dogmatik« za poznatu Herderovu teološku knjižnicu (»Theologische Bibliothek«). No nije ostalo kod jednostavnog udžbenika. Scheebenov nacrt išao je mnogo dalje. On je imao pred očima grandiozno djelo, u kojem je htio iznijeti sve ono, što je u toku svog dvadesetgodišnjeg neumornog rada bio sakupio,

[3] Treće izdanje, nešto prerađeno, izašlo je 1912. Nedavno je to isto izdanje iznova tiskano. Dr. Matth. Joseph Scheeben: »Die Mysterien des Christentums«. Nach Wesen, Bedeutung und Zusammenhang dargestellt. Dritte Auflage, bearbeitet von Dr. Arnold Rademacher. XXIV und 691 S. Freiburg i. Br. 1932, Herder.

ali ne kao zbirku zanimljivih vrela, nego kao veličanstvenu sintezu dogmatskih istina. Kad ga je smrt zatekla (umro je od upale pluća) bio je već predan javnosti treći dio njegove dogmatike. Za četvrti svezak veli on sam da je već čitavo gradivo manje više sastavio. No ipak je prošlo deset godina dok je Atzberger izdao taj zadnji svezak.[4]

Scheebenova je dogmatika umotvorina u punom smislu riječi, pravo remek-djelo. Tu se on opet pokazuje genijalno dubok, znanstven, a ujedno kontemplativan i spekulativan. On stvara. Tako je znao sva pitanja prikazati u novom svijetlu i pronaći nove nepoznate ili zaboravljene aspekte. On je tražio dublje i solidnije dokaze, ravnije puteve. Za to mu je dobro dolazila njegova sprema na području pomoćnih znanosti. Njegovoj su se egzegezi divili prvorazredni stručnjaci. Raspolagao je jednim vještim, okretnim filološkim aparatom, pokazao dobro poznavanje crkvenih otaca i velikih teologa srednjega vijeka. Dakako, moramo priznati, da su se ponekad i u njegovu dogmatiku ušuljale neke analogije, koje nisu mogle izdržati kritike kasnijih dogmatičara.

Činjenica jest, da su svi recenzenti jednodušno hvalili Scheebenovu dogmatiku. Naglasili su prije svega da mu je uspjelo pokazati organično jedinstvo dogmatskih istina i naći put iz najviše spekulacije u praktični vjerski život. Tako je veliki njemački učenjak Dr. Martin Grabmann još prije nekoliko godina mogao o toj dogmatici reći: »Wohl das tiefste und gehaltvollste dogmatische Werk in deutscher Sprache.« Pa baš ovom prilikom, kad se takoreći najedanput iznova izdaju Scheebenova najvažnija znanstvena djela, dobro je da se i teološki krugovi iznova upozore na ta djela tako važna, ali nažalost nešto zaboravljena.

Još nešto moramo dodati, da Scheebenova slika ne bi ostala nepotpuna i neispravna. On nije bio samo velik učenjak, nego i svet svećenik. Svi se njegovi savremenici slažu u tome, da ga je krasila uzorna poniznost. Dvaput su se njegovi prijatelji potrudili da mu se zbog njegovih velikih zasluga udijeli čast papinskog prelata. Kad je on doznao za te pokušaje, znao je svom energijom da se usprotivi tim namjerama i da uništi sve lijepe želje svojih iskrenih zaštitnika i prijatelja.

Savršenija spoznaja vodila ga je do savršenijeg života.

---

[4] Polovicom 1933. godine izdala je Herderova naklada u nepromjenjenom obliku izdanje od 1912. god. ovog klasičnog djela. Dr. Matthias Joseph Scheeben: »Handbuch der katholischen Dogmatik«. Erster Band: XII und 916 Seiten. Zweiter Band: XII und 952 Seiten. Dritter Band: X und 1012 Seiten. Vierter (Schluss-) Band: Von Dr. Leonhard Atzberger, XVI und 934 Seiten. — Svaki pojedini svezak stoji 17 maraka.

str. 56.: ne će ga Bog... jer neće izgubiti;
str. 68.: i ako se ne čuvaju takvi, te se ne bi činilo;
str. 70.: da nas se trpi uza se;
str. 12. (II. sv.): »A budemo li se bavile tim, da se molimo za one, koji su branitelji Crkve, za propovjednike i učenjake, koji je brane, tim bismo prema svojoj snazi pomagale ovome mome Gospodinu, kojega toliko progone oni, kojima je učinio toliko dobra.«

I tako dalje. Ima u prijevodu mnogo pasivnih oblika, što ih ne trpi duh našega jezika. Ima nedosljednosti u pisanju negacije s glagolom, jednako u upotrebi akuzativa mjesto genetiva u vezi s negacijom. Ima i stalističkih grbotina, što ih nameće romanski jezik. Tko zna što znači prevoditi jedno djelo ove vrsti, ne će se toliko tome ni čuditi. Ali valja nastojati, da ih izbjegnemo.

Sve su to međutim malenkosti, koje nipošto ne umanjuju vrijednosti ovoga prijevoda. U nj je dr. B. uložio golem trud, pa kako njemu, tako i nakladniku mora na tomu hrvatska bogoslovska knjiga biti zahvalna!

A. Ž.

Dr. Milan Ivšić: Temelji seljačkog zakonika. — Prilog k izgrađivanju imovinskog prava za naše seljaštvo. — Cijena 15 D. Zagreb 1933.

Već se kroz pola vijeka među našim pravnicima, političarima i ekonomistima raspravljalo, kako da se riješi problem raspadanja seljačkoga posjeda, a s tim u vezi, i propadanja seljačkoga staleža. Jednodušno se došlo do uvjerenja, da su glavnim uzročnikom proletarizacije naših sela nesređeni imovinsko-pravni seljački odnosi. Na jednoj je strani individualizam i liberalizam Građanskog zakonika pogodovao stvaranju sitnih posjeda, nesposobnih za ikakovo seljačko gospodarstvo, a na drugoj su strani izvjesne pozitivne norme našeg Zadružnog zakona postale preuske za savremeni gospodarski i socijalni život. — Prof. dr. Ivšić obrađuje cio problem u svojoj biti te dolazi do zaključka, da se za seljačku imovinu kao i za sve seljačke pravne odnose ima stvoriti zasebni **seljački zakonik,** koji će usvojiti pravno naziranje našega naroda o kolektivnoj obiteljskoj svojini kao temelj novog pozitivnog zakonika. I dok bi se građanski zakonik mogao i nadalje primjenjivati nesmetano odnosima i imovini građanskih klasa, to bi se Seljački zakonik imao primjenjivati jednolično za svu seljačku imovinu. Time će se izbjeći ona dojakošnja pravna dvojnost i trojnost na seljačkim domovima. — Treba da se napomene, da su izvođenja dra Ivšića prihvaćena u zakonskom nacrtu »Izmjena i dopuna Zadružnog zakona od god. 1889«, koji nacrt ima da u najskorije vrijeme uzakoni i naše parlamentarno tijelo. — Knjiga se dobiva kod samoga auktora (Zagreb, Rakovčeva 13) kao i u svima knjižarama.

Dr Josip Srebrnić, biskup krčki: Korizmena poslanica 1933. Zagreb, Nadbiskupska tiskara. Str. 32.

U svojim poslanicama uvijek aktuelan i pozitivan, biskup krčki šalje ove godine svome svećenstvu i vjernicima korizmenu poslanicu o ljubavi prema bližnjemu. Na ovu ga temu potiče 1900 godišnjica najvećeg djela ljubavi prema bližnjemu: Spasiteljeve smrti na križu. Najprije prikazuje

veličinu čovjeka u prirodnom i nadprirodnom redu, a zatim uzvišenost ljubavi prema bližnjemu u kršćanskom duhu. U trećem dijelu poslanice ističe, da je najljući neprijatelj kršćanske ljubavi prema bližnjemu duh današnjega svijeta ili laicizam. Pod kraj poslanice bivaju riječi biskupove sve jače i konkretnije u njihovoj primjeni na praktični život. Osobito poziva na djelotvornu kršćansku ljubav, koja ne smije više ostati samo stvar pojedinaca, nego se mora provoditi preko shodnih karitativnih organizacija. Ali pored toga, ističe, socijalne su prilike u svijetu takve, da zahtijevaju izmjenu današnjeg stanja s novim, koje bi pravednosti bolje odgovaralo. Stoga pozivlje sve naše svećenike i bogoslove i uopće svu inteligenciju, da na temelju papinskih enciklika rado i sustavno proučavaju socijalne i karitativne probleme današnjeg doba. Biskup ima pravo, kad ističe, da je ovo, pored stručne izobrazbe, gotovo najvažnije, čemu treba posvetiti sve sile. Samo to može izvesti, da katolici sa svećenstvom uzmognu nesamo s razumijevanjem pratiti daljnji razvoj događaja, nego i aktivno zahvatiti u razvitak i dati mu smjer, koji određuje kršćanska ljubav. Dr. **Dragutin Kniewald.**

Dr. Dragutin Kniewald: Sveta misa. III. izdanje, 16°, str. 48. Knjige katoličkog života, Zagreb 1933. — Cijena Din 3.—.

Po treći put dolazi ovaj priručnik za zajedničko molenje pred katoličku javnost, što je najbolji dokaz, kako je porastao smisao za liturgijsku pobožnost. — Prema čednim počecima, kad je god. 1922. izašlo prvo izdanje ove knjižice, značilo je već drugo izdanje god. 1930. znatan napredak. Uporedo s razvitkom liturgijske svijesti i zanimanja za liturgijsku pobožnost razvijao se ovaj mali priručnik tako, da danas, iza kako je u same tri godine raspačana visoka naklada drugog izdanja, imamo u ruci novo, treće njegovo izdanje. Ono nema samo da služi za zajedničko molenje kod tihe svete Mise, kao do sada, nego mu je dodan i naročiti dio za pjevanu svetu Misu s latinskim tekstom i koralnim napjevima u modernim notama. Isto je tako u novom izdanju udešena jutarnja i večernja molitva ne samo za zajedničku recitaciju, nego se najveći dio može pjevati prema koralnim napjevima, što su doneseni u modernim notama. Pjevana misa preuzeta je iz novog Kantuala, što ga uskoro izdaje »Vijenac«, te je time postignuto jedinstvo između oba izdanja. Za vjernika će biti dovoljno, da ima u ruci ovaj mali priručnik, a orguljaš na koru Kantual, tako može nepromjenljive dijelove pjevati cijela crkva. Transkripcija koralnih melodija za ordinarij sv. Mise potječe od prof. Dugana, a transkripciju ostalih napjeva udesio je g. Matija Ivšić.

Novo je dakle izdanje udešeno za zajedničku recitaciju kod tihe svete Mise, za pjevanje pjevane svete Mise, za recitaciju ili pjevanje jutarnje i večernje molitve. — Imade dakako i vrlo praktičnu ispovjednu i pričesnu pobožnost. Osim toga se nastojalo udovoljiti nekoliko puta istaknutoj želji, da ovaj priručnik uzmogne poslužiti i ministrantima kao priručnik za služenje kod svete Mise. Mnogi će ga vjeroučitelji i nadalje s velikom korišću moći upotrebljavati i kao pomoćnu knjižicu u liturgici, u dijelu, koji govori o svetoj Misi.

Luseau-Collomb: Manuel d' études bibliques: Les évangiles: Tome IV., Paris 1932. Téqui. U nastavku ovog dobrog biblijskog priručnika ugledala su svijetlo evanđelja: Autori dijele knjigu u dva glavna dijela. U prvom raspravljaju općenito i posebno o pojedinim evanđeljima. Drugi dio sadržava kratku analizu i tumačenje života Gospodinova. Ovaj se dio dijeli u tri knjige s brojnim odsjecima.

U prvoj knjizi govore o djetinjstvu i životu sakrivenom, u drugoj o javnom životu, a u trećoj o posljednjoj večeri, muci i proslavi Gospodina Isusa Krista. A. su uložili mnogo truda, da ova glavna pitanja osvijetle, autenciju evanđelja što jače utvrde, posvećujući osobitu pažnju izvanjim dokazima, koji su u prvom redu mjerodavni, i da pobiju glavne protivničke prigovore.

Kod pojedinih evanđelja iznose odluke Biblijske Komisije. Gdje se tumači razilaze, redovito prihvataju vjerovatniju sentenciju.

Matejevo je evanđelje postalo 50 god., ali zajedno primjećuju: Potpuno smo slobodni izabrati datum predložen od katoličkih tumača, ali treba čuvati red tradicijonalnog slijeda: Matej—Marko—Luka. Papija je mogao evanđelje Mat. nazvati: *λόγια* prema principu: a potiore fit denominatio. Sasvim korektno, tä prvo evanđelje navodi pet velikih govora Isusovih i mnoge priče.

Dobro brane perikopu u Mark. 16, 9—20. Što se tiče razlike u stilu i jeziku drže, da je Marko zapriječen kasnije dodao ovaj odlomak. Poteškoća nije time sasvim riješena. Ako je sâm Marko odsjek dodao, namiće se pitanje: zašto nije svršio započeto pripovijedanje? U toj stvari ostaje nešto tajinstveno.[1]

U sinoptičkom pitanju prihvataju u glavnom sentenciju Usmene Predaje i Uzajamne uporabe. Ne stoji, da Luka u Prologu ne aludira na Mt. evanđelje. Zar je u *„πολλοί"* samo označen Marko? Sami kasnije priznaju, da se Luka koristio Markom i nema sumnje grčkim prijevodom Mateja ili barem odlomcima, koji su sadržavali govore.

Neodlučni su, da li je osim Ivana apostola živio još u Efezu i Ivan prezbiter. Dakako da tradicija jednodušno označuje piscem četvrtog evanđelja učenika, koga je Isus ljubio, dakle Ivana apostola.

Zastupajući autenciju govora Isusovih u evanđelju Iv. naglašuju stvarnu saglasnost s naukom Isusovom. Realne su prilike, u kojima je Gospodin te govore iznio. Dopuštaju, da je forma govora Ivanova. Ivan je redaktor; on iznosi govore većinom samo u izvatku. Autencija povijesti »de muliere adultera« je s obzirom na izvanje argumente sumnjiva, a s obzirom na unutrašnje povoljnija. To ne stoji, jer se dikcija mnogo razlikuje od Ivanove. Prihvaćaju sentenciju Patrizijevu. Ivan je napisao ovaj događaj na jednom posebnom listu. Kasnije je ovaj odlomak s nekim zakašnjenjem dospio u corpus Iv. evanđelja i na ovom mjestu.

Lijepo tumače formulu »Filius primogenitus« Luk. 2, 7. Primogenitus znači sina ante quem nullus, ali ne slijedi da mora biti drugi iza njega.

---

[1] Cfr. Merk. Compendium Introductionis in s. Scripturae libros. Parisiis 1927 p. 658.

Tradicijonalne dokaze utvrđuju sa grčkom inskripcijom iz židovskog groblja, nedavno otkrivenom, datiranom otprilike u isto doba, kad se Isus rodio. Epitafij je postavljen mladoj majci, koja je umrla iza poroda prvog djeteta. U inskripciji zove se to dijete prvorođenac. *„ὠδεῖνι δὲ Μοῖρα πρωτοτόκου με τέκνου πρὸς τέλος ἦγε βίου"*

»Kad sam u bolima rodila prvorođeno svoje dijete, Sudba privede me k svršetku života.«[2]

Taj nadgrobni natpis sjajna je potvrda tradicijonalnog katoličkog tumačenja *„πρωτοτόκος"* u Luk 2, 7.

Dr. Franjo Zagoda.

Augustinus Merk: Novum Testamentum graece et latine. Romae 1933. Sumptibus Pont. Inst. Biblici Lit. 18.

Iza Vogelsa priredio je katolicima lijepo kritičko izdanje N. Z. Aug. Merk. M. slijedi u kritici teksta principe, koji se danas općenito prihvaćaju. Ali kako te principe pojedini kritičari raznoliko apliciraju, to ne će nikad biti potpuno suglasnog teksta.

Iako se forma njegova teksta u glavnome slaže sa formom ostalih kritičkih izdanja, ipak se više približuje tekstu Sodenovu, Souterovu i Vogelsovu, nego li izdanju Westcotta—Horta, Weissa i Nestle-a.

I Merk se drži načela »brevior lectio probabilior«, ali protiv Westcotta—Horta i njegovih pristaša, koji redovito slijede kraći tekst Vatikanskog k. i Bezinog, dobro primjećuje, da to načelo dopušta sto izuzetaka, pošto su prepisivači bili mnogo skloniji da ispuštaju, nego li da dodavaju. To se osobito opaža u Sin., a od toga nije prost ni B., gdje nalazimo ispuštene čitave stihove, čestice, pojedine riječi i slova.

Prema tomu se M. ne zadovoljava samo svjedočanstvom jednog starog kodeksa, bio on relativno i najbolji, niti sa nekoliko starinom i karakterom znamenitih, kako to čine Westcott—Hort, Weiss i Nestle, nego sa Sodenom i Vogelsom ispituje svjedočanstvo i drugih svjedoka i recenzija. Ali kako recenzije antiohijska i palestinska i drugi stariji svjedoci ne pružaju tako čisti tekst, kao što je egipatski, više se obzire na njega.

M. pazi i na unutrašnje kriterije. Zato je katkada uvrstio tekst, koji ne nalazimo u ostalim kritičkim izdanjima. Tako je n. pr. zadržao Mt. 18, 11 radi 18, 14. Kritički je aparat sabrao iz publiciranih kodeksa te iz velikih izdanja: Tischendorffa, Sodena, za apokalipsu Hoskiera. Kad navodi svjedoke, drži se gotovo istog reda, kojim se služi Soden. Često iznosi lekcije starih prijevoda počevši od vetus lat. do georgijskog. Ne služi se etiopskim, pošto još nemamo kritičkog izdanja. Obilato citira i crkvene pisce kao svjedoke teksta, koji je u njihovo doba i u njihovoj domovini vladao. Osobito navodi Ireneja, Origena, Hipolita, Tertulijana i Efrema radi njegovih glasovitih komentara. Radi starine citira i iz Tacijanova Diatesarona. Tekst Vulgate je od 1592. Aparat kritički za Vulgatu sastavio je prema starim kodeksima i piscima te velikom izdanju Wordswortha i Whita.

---

[2] Biblica 1930. fasc. 4 p. 386. 7. Frey La signification du terme *„πρωτοτόκος"* d'apres une inscription juive.

Ako prema ovim principima, što ih je u Prologomenu iznio M. ispoređimo njegovo izdanje sa Nestleovim, možemo se opravdano radovati i čestitati auktoru ovog solidnog izdanja. Ne ispušta on znamenita zajamčena mjesta o posveti kaleža i ukazanju Gospodina Petru apostolu za volju cod. Bezinog i nekoliko — vetus lat., kako to čini N. u Luk. 22, 19, 20, 24, 12.

Ne stavlja M. u zagradu znamenitu perikopu de sudore sanguineo Luk. 22, 43. 44., za volju BA i nekoliko drugih kodeksa. Ne meće u zagradu ni istu perikopu »de muliere adultera«, koju je Nestle stavio jednostavno marginalno, kao da ne pripada uopće evanđeoskom blagu; dok ju je Vogels stavio u zagradu sumnjajući, da li je auktor Ivan. — Ne slijedi M. red Lagrange-a u ev. Iv., koji u Iv. 18, iza 13 r. navodi 24, a onda istom 14 i. d., držeći, da Ana uopće nije preslušavao Gospodina nego ga odmah poslao Kajfi.[1] Dobro opaža Sickenberger, da ta izmjena stihova nema dovoljno kritičkog oslona. Čudno bi bilo, da Ivan popunjujući sinoptike spominje, da je Isus najprije odveden bio k Ani, a da nam ne kaže, što se dogodilo kod Ane.[2]

Veliku akribiju M. opažamo, što čitanje τὸ δὲ Ἀγὰρ ili τὸ γὰρ Ἀγὰρ Gal. 4, 25 nije bez ograde uvrstio u tekst, kako to čine Nestle i Vogels. To čitanje nije potpuno zajamčeno i ne slaže se sa kontekstom.[3]

Što se tiče izvanje forme, to je izdanje slično Nestleovu i Vogelsovu. Razlikuje se, što je aparat kritički veći i što je tekst podijelio u više odsjeka, a i te prema potrebi dijeli u manje odsjeke, da olakša čitanje. N. pr. Mt. c. 1 dijeli u dva odsjeka Mt. 1, 1—17 Christi genealogia; 1, 18—25 Christi generatio. Mt. 5—7 Sermo montanus. Taj veliki govor dijeli u više odlomaka: 5, 12 Beatudines; 5, 13—16 Sal terrae, lux mundi; 5, 17—48 Legis perfectio itd.

Radujemo se, što ćemo se moći odsada u školi služiti dobrim tekstom uglednoga katoličkoga kritičara i profesora. Preporučujemo to solidno, lijepo i jeftino izdanje braći svećenicima i slušačima bogoslovlja.

Dr. F. Zagoda.

Subotić S. Nedjeljko: Kršćanski brak i njegovi protivnici, konferencija držana na sastanku dalmatinskog svećenstva u Splitu 11. VII. 1933. Split 1933, 8°, str. 92, naklada Hrvatske knjižare.

U čitavoj konferenciji je težište položeno na protivnike kršćanskog braka i na njihovo izvođenje, koliko je ono u suprotnosti s naukom katoličke crkve. Valja reći: predavaču je uspjelo, da pruži vrlo lijepu, preglednu i zaokruženu sliku o starim, a naročito o modernim protivnicima kršćanskog shvatanja o braku. Ti su mu izvodi začinjeni i potkrijepljeni navodima i primjerima iz pisanja stranih i domaćih auktora. Dobro su prikazane moderne nastranosti evolucionističkih sociologa (str. 23—32), neomaltuzijanskog i eugeničkog pokreta (str. 32—37). Isto je, tako dobro, da je uvrstio, makar i kratko, poglavlje o propagandi, što je protiv kršćan-

---

[1] Évangile selon s. Jean p. 463. 64. Evangile de Jésus—Christ p. 538. 1930. Lecoffre.

[2] Leben Jesu nach den vier Evangelien. Münster i W. 1931. p. 120.

[3] Lagrange, Épitre aux Galates p. 125. 6. Lecoffre.

skog braka vrši moderna književnost (str. 42—49). To je jedna naročito bolna rana našega društva; silno je raširena, guta žrtve u nepojmljivom opsegu.

I ako g. predavaču nije bila svrha, da izlaže katoličku nauku o braku, već ju je istaknuo samo u krupnim crtama, smatram ipak, da izvodi u II. poglavlju nisu teoretski dostatno izloženi. To bi bilo potrebno radi onih, kojima je knjiga namijenjena. Nerazrješivost i jedinstvenost kršć. braka čini u praktičnom životu mnogo teškoća i samim našim vjernicima. Pogotovo u teoriji. Pozvati se na »prirodu samog braka« (str. 6), ili »prirodu bračne sveze« (str. 7), dobro je, ali bi još bolje bilo razraditi taj pojam i pokazati, kako i koliko priroda toga veza isključuje razrješivost braka, a uvjetuje jedinstvenost. Kad na str. 7. navodi, da bračni ugovor »nije podređen hiru i volji bračnih drugova«, da »ovi ne smiju ništa mijenjati«, »ne mogu ga raskinuti...« i opet, da se »ne može« mijenjati zbog v e ć s p o m e n u t i h razloga...« nema ni jednoga drugoga razloga navedenog, osim »prirode bračne sveze«.

Primjećujem još: seksualni porivi (str. 5) određuju se, istina, u korist zadruge, ali i u korist pojedinaca, ako imamo na umu drugotnu svrhu ženidbe. Kad prosječni vjernik čita o »popuštanju zbog slaboće starih otaca« (str. 6), pitat će se možda i ne će znati dati odgovora, zašto se ne popušta našim slaboćama u Novom zavjetu... Među »prirodne elemente braka« (str. 8) treba navesti izričito i stišavanje nagonskih poriva, jer se i o njima govori, kad se određuje svrha braka.

O svemu tome raspravlja okružnica pape Pija XI. »O k r š ć a n s k o m b r a k u«, koju je autor čitavu dodao svojoj konferenciji i otštampao je u hrvatskom prijevodu. Tako će ova knjiga, ako bude u narodu raširena, baš u današnje vrijeme učiniti mnogo dobra, jer lijepo brani najveću svetinju kršćanskoga puka: svetost i nepovredivost bračne zajednice.

A. Ž.

Dr. Mihael Opeka: Rastreseno klasje štiriintrideset različnih govorov v Stolni cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani, I. zvezek str. 150, Ljubljana 1932, II. zvezek str. 151, Ljubljana 1933, H. Ničman. Cijena je svesku 24 Din.

U nakladi H. Ničmanove knjižare izašla su nedugo jedan iza drugoga dva nova sveska propovijedi kanonika M. Opeke u lijepoj opremi. K čitavom nizu njegovih crkvenih govora dostojno se priklanjaju i ovi, koji se ne vežu na nikakav ciklus, nego obrađuju pojedine zgode iz evanđelja ili se oslanjaju na kakav prigodni slučaj u životu Crkve uopće ili ljubljanske katedrale napose. U ovim se govorima dr. Opeka predstavlja kao govornik koji računa s osjećajnom stranom svojih slušalaca, pa ih zamjernom dirljivom dikcijom, pravim retorskim patosom, dobro izabranim poredbama i primjerima vodi k poznavanju i poštovanju vjerskih istina. Ako još istaknemo da autoru ne manjka oštro oko za opažanje svih mogućih slabosti našega doba, da ih on umjesno iznosi i po zasluzi peruša, da tako ostaje i savremen i poučan, nema sumnje, da će »Rastreseno klasje« postići svrhu, koju mu je namijenio.

Propovijedi dr. Opeke će i svećenstvo u pastvi moći s uspjehom upotrebiti. U mnogim pitanjima socijalnog života, pa i našega domaćeg,

on jasno i bistro zauzima ispravno gledište i znade, što se i koliko se gdje ima reći. Kad bi kod pojedinih govora bila i jedna šematična skica, bila bi njihova upotreba nešto olakšana. Preporučujemo. **A. Ž.**

Michael Kard. Faulhaber: Zeitrufe - Gottesrufe, Gesammelte Predigten, 8°, str. XXVI 470, Freiburg i. B. 1932. Herder, M. 4.80.

Nedavno smo upozorili na djelo Kard. Faulhabera pod naslovom: »Rufende Stimmen in der Wüste der Gegenwart«, (Bogosl. Smotra br. 3 1933.), koje za današnje doba pristaje kao rijetko koje djelo naših dana. A u ovom novom svesku svojih propovijedi, nagovora i gotovih predavanja dobiva ne samo njemačka, nego sva katolička javnost opet zrelo, duboko proćućeno i s neobičnom snagom uvjerenja napisano djelo o životu, potrebama, borbama, o sredstvima spasa u naše doba. Nema pojave u životu Crkve, znatnijeg događaja u životu njemačkog naroda, da o njemu ne vodi računa ovaj budni i neustrašivi pastir svoga stada. Karitativno djelovanje, alkoholno pitanje, privatno vlasništvo, novi ratni moral, socijalizam i kapitalizam, pojave mističnog i neobičnog života i mnoga druga pitanja, koja zanimaju svakog misaonog čovjeka, obrađuje kard. Faulhaber u ovoj knjizi. I ako su neke propovijedi izrečene u ranije vrijeme, one su sve dovedene u sklad s prilikama i potrebama našega doba. Valja reći još, da su ovi govori i kao retorska cjelina dotjerani i izgrađeni tako, da mogu služiti za uzor. Iz djela ovakove ruke mogu naši dušobrižnici mnogo naučiti, zato im i ovu Faulhaberovu knjigu najtoplije preporučujem.

A. Ž.

Piccinelli Giovanni: Vangeli per religiose. Torino-Roma 1933. 8°, str. VIII 428, Casa editrice Marietti, Lit. 10.

Nedjeljna evanđelja kroz čitavu crkvenu godinu pružena su ovdje u kratkim, brižno obrađenim razmatranjima s asketskog gledišta. Pisana su za članice ženskih redova, pa uzimaju u izvodima mnogo obzira na život i poziv njihov, kako se on odvija i izvija u pojedinim redovima. Autor je uložio dosta truda oko svoga posla, pa valja priznati, da mu je i uspio. I oni, koji ne provode života po pravilima kakovoga reda, naći će mnogu dobru i stvarnu opasku u ovim razmatranjima, koja će oploditi i njihov život i u pravom svjetlu obasjati njihovo djelovanje u svijetu. **A. Ž.**

Rosat A.: Le credo des humbles, 8, str. XVIII 296; **Wilned: Si les hommes avaient su regarder les bêtes,** 8°, str. XII 178; **Guechot Maurice; Mysteres et lumieres,** 8°, str. XVII 256; **De Bonnières Louis: Figures de Miraculés,** 8°, str. XX272; Sve: Paris 1933. P. Téqui, éditeur, à Fr. 12.

Sve su ove knjižice izašle u kolekciji »Je Seme«, koju uređuje A. Rosat. Kolekcija je dobro smišljena: ima tri odjela ili serije: za puk, za župljane, za elitu, a donosi u pučkom stilu sa zanimivim slikarijama materijal, koji valja da upoznaju katolički vjernici. Na taj se način stvara jedna biblioteka za katoličke obitelji, onako, kako je kod nas već decenijima stvara Društvo sv. Jeronima. To je moderni apostolat putem štampe, koji nikada ne smije sustati, već se mora sve više širiti, jer su potrebe svakim danom sve veće.

Prva je osobito vrijedan prinos, u kojem su iz djela Mgr. Gibiera sabrani dijelovi, što lijepo predočuju vjerovanje malog čovjeka i radnika, te mu brane vjerski ideal od najobičnijih napadaja.

Druga svraća pozornost na organski i anorganski svijet oko nas i otkriva ljepote, spretnost i savršenost bića s biološkog gledišta.

Treća predočuje djelo Svemogućega i Neizmjernoga Stvoritelja svijeta i svemira, njegovu Mudrost iz promatranja života bilja i životinja, ljudske duše i najveće tajne naše vjere: sakramenta Ljubavi.

Četvrta iznosi dokumentovane primjere žive apologije kršćanske vjere iz Lourda, gdje Gospod preko svoje svete majke progovara svaki dan vjernima i nevjernima. Preporučujemo. **A. Ž.**

Ferdo Šišić: Josip Juraj Strossmayer: Dokumenti i korespondencija. Knjiga prva od god. 1815. do 1859. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; Zagreb 1933, str. XXIV + 478.

Pomanjkanje objelodanjenih izvora, osobito onih biografijskih, veliki je minus naše historijografije. Zato se Akademija dostojno odužila svom utemeljitelju i dobrotvoru kao i uvelike zadužila našu nauku objelodanivši dokumenta života i djelovanja biskupa J. J. Strossmayera. To je bilo potrebno, jer bi s jedne strane vremenom mnogo toga propalo a s druge, makar je Strossmayer nedavno umro, o njemu, njegovu djelovanju, idejama i mislima vladaju sasma oprečna mišljenja; svatko ga vuče na svoju stranu, kad, kuda i kako mu uztreba, bilo u političko-nacijonalnom bilo u vjerskom pravcu. Doduše mogla je Akademija izdati biografiju Strossmayera u neznam kolikom opsegu — god. 1906 izdala je u redakciji Smičiklasa, Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani spisi: govori, rasprave i okružnice — ali njegova slika nikad nebi bila tako vjerno osvijetljena kao što će biti objelodanjenjem njegove cjelokupne korespondencije. Veliki je također plus što je posao sabiranja i objelodanjenja povjeren dr. F. Šišiću, koji je na osobiti način pri tomu bjelodano pokazao kako historik mora da radi sine ira et studio.

Do sada izašlo je pet svezaka. Prva četiri sadrže jedino »Korespondenciju Rački-Strossmayer«, dok peti, koji je istom izišao, donosi dokumenta za biografiju Strossmayera i njegovu opću korespondenciju. Šišić je dobro učinio što je od cjelokupne korespondencije biskupove odvojio onu sa Račkim i napose je štampao, jer je djelovanje ove dvojice veoma usko povezano, pak je ovim omogućena paralela, dotično prava slika pojedinoga od njih, što je za ispravno shvaćanje od velike važnosti. Gradivo petoga sveska važno je radi nužnog i potrebnog biografskog materijala Strossmayerova; kao i radi korespondencije, koja je iz mladih dana njegovih i iz vremena općeg svjetskog, a i našeg, kulturno-političkog previranja. Već se tu zapažaju jasne konture budućega, kao i već začetoga, rada biskupova na polju nacijonalno-političkom i vjersko-kulturnom. Ovaj svezak sadrži golemi materijal, te je auktor pri sabiranju morao da uloži veliki mar, trud i vrijeme radi prostorne rasparčanosti, raznovrsnosti dokumenata i korespondencije; naravno a i stručnu spremu pri svemu tome, napose pak u opaskama sa kojima je pojedini dokumenat popratio. Opaske

su ili stvarne ili lični podaci koji uvelike pomažu razumjevanje, inače već po sebi teško shvatljive, privatne korespondencije.

Na svršetku opaziću slijedeće: Auktor, donesavši krsni list biskupov, (str. 3) u op. 1 pobija kao »docnije izmišljenu bajku« da je Strossmayer bio blizanac. Po samom krsnom listu, bez drugoga, teško je tu vijest proglasiti kao bajku, jer je mogao voditelj matica umrlo dijete i neuvrstiti; a sad imamo i jedno novo svjedočanstvo, koje je objelodanjeno poslije ovog dr. Šišića, i to u djelu dr. O. Aranicki, Ognjeslav Utješinović Ostrožinski, Zagreb 1933, str. 73, gdje je preštampano pismo Strossmayera od 30/I. 1878 *Ostrožinskomu*, u kojem Strossmayer govoreći o događaju koji se očekivaše u Trakoščanu, piše: a drago će i meni biti ako budu dvojici. I ja sam od dvojaka. Brat mi poslije nekoliko mieseci umro, pak valjda dobri Bog i njegov blagoslov na me ostavšega izaslao«. Nemoguće je i pomisliti da Strossmayer nije čuo od roditelja koji su živjeli dosta kasno, kad je već Strossmayer bio biskup — otac umro 21/XI 1860 a majka 21/3 1858 — da je on blizanac.

Dr. M. Barada.

Dr. Dragomir Maritsch: Papstbriefe an serbische Fürsten im Mittelalter. Serbische Kloster Buchdrukerei, Srem. Karlovci 1933.

Ova doktorska disertacija, primljena od filozofskog fakulteta u Freiburgu (Švicarska), radi sadržine, kritičnog opažanja i zaključaka, objektivnosti kojom je napisana, zaslužuje osobitu pažnju i pohvalu. Rasprava je podijeljena u tri dijela: uvod — str. VII—XV, pisma papa od Ivana VIII (872—882) do Klementa V (1305—1314) — str. 1—85, — te zaključak sa literaturom — str. 86—95. U uvodu, radi forumu kojemu je disertacija namijenjena, auktor ukratko rekapitulira srpsku povijest od početka do turskog osvojenja. Prikaz tog razvoja je tačan osim nekih pojedinosti; n. pr. pripadnost Bosne do u XII st. Srbiji (str. IX), da ime župan dolazi od »serbischen Worte župa« i t. d. U samoj raspravi auktor hronološkim redom pretresa svako pismo pape pisano kojemu srpskomu knezu, bilo u Srbiji, Dukljі ili Zahumlju (12 pisama), kao i obratno, pisma srpskih knezova papama (3 pisma). Tu auktor navodi tačno i iscrpljivo političke i vjerske prilike u kojima, kao i motive radi kojih, je svako pismo nastalo, dali je i koliko uspjeha imalo, ili zašto nije. Auktor, jer je proštudirao cjelokupnu literaturu, osobito onu zapadnu, stavio se na sasma ispravno stanovište i pri svemu do kraja sačuvao naučnu objektivnost, što se mora osobito naglasiti. On opravdava nastojanje raznih papa da Srbiju povrate u svoje krilo, jer »Das Gebiet von Serbien war einmal eine Provinz der römischen Kirche, und sollte nun zu ihr wieder zurückkehren. Das war das Hauptziel der Päpste in den Beziehungen zu Serbien und ihren Fürsten« (str. XIV). Pokazuje kako se Srbija malo po malo sve većma udaljuje od Zapada i priklanja Vizantu. Pri tomu procesu auktor vidi dvije periode. Prva do Stjepana Prvovjenčanoga (1195—1227), koju periodu auktor ovako karakteriše: »Es steht fest, dass Serbien damals (za Stjepana Prvovjenčanoga) noch keine nationalkirchliche Organisation besass, und dass das Bewusstsein des kirchlichen Unterschiedes zwischen Rom und Byzanz im Volke noch nicht klar ausgeprägt war... Die Gesinnung Stephans, auch die seines Vaters (Stjepan Nemanja), war, was aus dem Briefe

klar hervorgeht, durchaus romfreundlich« (str. 33). U drugoj periodi, koja nastaje osnutkom posebne srpske arhiepiskopije (1219) i patrijaršije (1346), Srbija kida sa Zapadom, makar ne prestaju pozivi i pokušaji međusobnog izmirenja. Osobito to poduzima Nikola IV (1288—1292) kod kraljeva Stjepana Uroša II Milutina (1282—1321) i brata mu Stjepana Dragutina, čemu ponajviše pomaže njihova majka Jelena »eine eifrige Katholikin« (str. 47), »eine treue Katholikin ihr ganzes Leben hindurch« (str. 53), koju Jelenu srpska crkva štuje kao sveticu. Ona da je mnogo učinila za katoličku stvar u Srbiji, i to tako da sav crkovni i državni napredak onodobne Srbije treba zahvaliti »ganz dem tiefgreifenden Einfluss der Königin-mutter Helena auf ihre Söhne und deren Politik«. (str. 55).

Rasprava je u svemu na visini. Ipak, jer auktor nije imao noviju literaturu, potkrale su mu se neke netačnosti. Tako str. 6 da je nadbiskupu splitskomu Ivanu, papa Ivan VIII podijelio palij; dok Ivan VIII istom pozivlje dalmatinske biskupe i Ivana arhipresbitera splitske crkve da se vrate u krilo katoličke crkve, da izaberu novog biskupa koji će doći u Rim da primi posvetu i palij (Šišić, Priručnik 206), što oni neučiniše. Str. 6 da je pod Aleksandrom II 1067 bila osnovana neodvisna barsko-dukljanska nadbiskupija, a str. 27 op. 2 da je Duklja »schon am Ende des X. Jahrh. auf dem Landtage von Duvno (Delminium) zum Erzbistum erhoben wurde u. deren Metropolitenwürde um 1045 Antivari erbte«. Danas tvrditi historicitet sabora u Duvnu nije moguće; povelja pak Aleksandra II da je falsifikat dokazao je davno Šufflay, Acta Alb. I, 18—19. Str. 13 auktor tvrdi da je nadbiskup Rajner bio ubijen od Kačića »wegen des Streites um eine Kirche«, što ne stoji jer je, i te kako poznato, da se je to zgodilo radi zemljišnog posjeda (Up. Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, ed. Rački str. 73—74). Str. 13 po auktoru biskupija u Stonu bila bi osnovana »auf dem zweiten Koncil von Spalato (925) a Lav VI da ju je potvrdio. Dok na saobru 925, a to je bio prvi a ne drugi splitski, Ston se ni ne spominje; na drugom 928 spominje se kao što se i sve druge biskupije spominju, ali nema ni govora tu o osnutku a još manje o kakvoj potvrdi sa strane pape Lava VI. Naravno uza ove i druge sitnice, radnja je na visini u svakom pogledu, te želim auktoru da ne ostane na ovom samo radu u ovom pravcu, nego neka nastavi jer će tako u velike zadužiti naš narod koji mnogo boluje od krivih informacija i predrasuda.

Dr. M. Barada.

Dr. Lovro Katić: Povijest Katoličke Crkve, Split 1933, 200 str.

Izišla je ova odlična knjiga namijenjena, kako po svemu izgleda, srednjoj školi. Na takav udžbenik davno se čekalo jer dosadašnji stvarno i pedagoški ne odgovaraju. Katićeva Povijest razlikuje se od svih u sastavu i rasporedbi gradiva. Zato mnogomu »tradicijonalisti« i sistematičaru neće biti po ćudi, ali naprotiv onaj koji pozna današnju opću naukovnu osnovu i potrebe učenika taj će udžbenik rado prihvatiti. Poznata je mana naše nastave da se pri obuci raznih predmeta ne pazi na gradivo njima zajedničko, tako da učenik u više predmeta sluša i uči istu stvar; a to je na štetu i onako već ograničenog vremena i interesa đaka. Takav slučaj bio je s učenjem crkvene historije u VIII razredu. Naime u tom razredu

učenik svršava i opetuje opću povijest za maturu, kao i uči povijest Crkve koja, ako je sistematsko-školski obrađena, većinom nije ništa drugo nego opetovanje onoga što je učeniku već poznato iz opće povijesti; te sav trud učenika sastoji u zaludnom, beskorisnom dopunjivanju i memorisanju imena i data. Katić je s tim prekinuo. On je srednjo-školski profesor opće povijesti; kao takav vrlo dobro pozna školske prilike, te ne samo da nije čudo što je on prekinuo sa dosadašnjom praksom učenja crkvene povijesti nego on je to i morao iz pedagoških i didaktičkih motiva. Katić pri sastavu ovog udžbenika pretpostavlja hronološko znanje fakata opće povijesti, te gradivo većinom obrađuje sintetično. Ovako će učenik upoznati novi, toliko potrebni, sintetični način učenja školskog predmeta, što mu inače u srednjoj školi nije omogućeno; k tomu, ovaj način pobudiće zanimanje kod učenika za sam predmet, i u velike pomoći tačnom i ispravnom shvatanju razvoja nutarnjih i vanjskih crkovnih prilika. Osim toga auktor ovakvom obradbom riješio se velikog balasta, t. j. svega onoga gradiva kojega pri sistematskoj obradbi nebi mogao da izostavi. Zato, makar je to školski udžbenik, u njemu je gradivo opširno te će dobro doći ne samo učeniku nego i svakomu drugomu. Tim više što je pisac osobitu pažnju posvetio i detaljno obradio našu domaću crkvenu povijest — gl. XV—XVII, XXI, XXIII, XXV, XXVI, XXVI, XXVII, XL—XLII i XLV i to po najnovijim rezultatima do kojih mnogomu, i te kako, teško je doći a u interesu su nauke i vjere.

Napokon ovaj udžbenik radi ispravnog jezika i odličnog stila, kakva je osobito u školskim udžbenicima teško naći, biće od velike koristi i u jezičnom vježbanju.

Pojedine sitne nehotimične omaške lako će svatko i sam ispraviti.

Dr. M. Barada.

Vrela i prinosi. Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima. Svezak 2. Sarajevo 1933. Uredio dr. Miroslav Vanino D. J.

Str. 1—25 urednik piše životopis glasovitoga leksikografa Jakova Mikalje (1601—1654) koji je izdao prvi naš rječnik »Blago jezika slovinskoga« u Loretu-Ankoni 1649—1651. Životopis pisan je na dokumentima koja donosi na str. 26 do 43. Ante Šimčik »Dvije kazališne cedulje školskih predstava zagrebačkih iz XVIII stoljeća« str. 44—52. Uz kratak osvrt preštampava cedulje predstave Paradysus Alaodini, održane ludis saturnalibus, veljače 1728, i druge o Orestu i Piladu igrane mjeseca lipnja nepoznate godine. Auktor tvrdi da su ludis saturnalibus poklade, to jest 2. februara g. 1728; dok te godine pokladi nisu bili na 2/2 nego istom od 7 do 9 veljače. Str. 52—102 nastavlja urednik izdavanjem »Misijska izvješća XVII i XVIII vijeka«; dokumenta crpljena iz bečkog i rimskog Isusovačkog arhiva. Str. 103—118 urednik u članku »Ferdinand Konšćak, misijonar i geograf Kalifornije« popunjuje životopis tog znamenitog našeg čovjeka, dokumentarno utvrđujući hronologijske podatke, čiji je životopis napisao engleski D. M. Krmpotić god. 1923. Str. 119—121 urednik dokazuje da postoje dva izdanja Kašićeva »Perivoja od Dievstva«, i to god. 1625 u Rimu a 1628 u Mlecima, Str. 122—164 »Prinosi povijesti varaždinske

gimnazije XVII i XVIII vjeka«. Urednik na temelju arhivske građe utvrđuje da je obuka na varažd. gimn. započela škol. god. 1636/7; zatim kada i kako su sazidane zgrade kolegija i gimnazije; o legatu grofa K. F. Trauttmansdorffa i o materijalnom stanju kolegija g. 1770; razni podaci o radu nastavnika, disciplini; statistiku đaka za više godina i t. d. Na svršetku str. 165—168 index. Kao što je i svrha ovog Zbornika, gradivo se tiče članova Družbe Isusove, bilo u našim stranama bilo vani ali podrijetlom iz naših strana, i zato ove edicije su važne za našu kulturnu historiju.

Dr. M. Barada.

Ehrle, Kardinal Franz, S. J., **Die Scholastik und ihre Aufgaben in unserer Zeit.** 2. Aufl. v. Franz Pelster S. J. Freiburg im Bresgau 1933. Herder. Cijena 3.20 M.

Ovaj spis Kard. Ehrlea, koji je prvi puta objavljen 1918., izdao je u nešto prerađenom i povećanom izdanju, po želji samoga pisca Fr. Pelster. Radi lakšeg pregleda razdijelio je izdavač ovo drugo izdanje na poglavlja, a uz to je uzeo u obzir i djela, koja su zadnji decenij izašla o skolastici. Na koncu knjige su dodani izvaci iz dokumenata papa i nekih drugih pisaca o skolastici.

Skolastiku, kao historijsku pojavu karakterizuju dvije stvari: kršćanska objava i aristotelska filozofija. Za skolastičku teologiju je kršć. objava izvor i predmet, a za filozofiju izvanjska norma, dok je opet aristotelska filozofija glavni izvor skolastičke filozofije, a pomagalo za teologiju.

U knjizi je prikazana karakteristika skol. filozofije u doba njezinog najvećeg cvata za Tome Akvinskoga, zatim razlozi njezine dekadense u 14. i 15. stolj. te njezina obnova, koju su započeli u 16. stolj. najprije Dominikanci, a prihvatili Isusovci, izabravši sv. Tomu za svoga glavnog naučitelja u teologiji i filozofiji.

Knjiga kard. Ehrlea može izvrsno poslužiti svima, koji žele, da na kratak i lako shvatljiv način upoznaju ne samo glavne značajke skolastičke filozofije od njezinih prvih početaka, nego da upoznadu i njezinu sadašnju zadaću u vezi sa modernom znanošću i njezinim potrebama. **J. L.**

Mariani (P. Bernardus M., O. S. B. M. V.) **Philosophiae Christianae Institutiones in usum adolescentium.** Vol. I. Logica et Metaphysica generalis. In-8 max., 1932. p. XXVIII—334. L. 15.. Vol. II. Philosophia naturalis, Psychologia et Metaphysica specialis. In-8 max. 1933, pag. XXXII—748. L. 30. Marietti, Torino.

Autor nema nakane da u ovim svojim priručnicima iznese nešto nova, a niti ne daje neke posve nove poglede na pojedine filozofijske probleme već želi, da slušačima filozofije, napose bogoslovima, poda u što lakšoj i preglednijoj formi ustaljene principe skolastičke filozofije.

U svom izlaganju slijedi poglavito nauku sv. Tome, te se kloni svakog suvišnog iznošenja raznih mišljenja drugih filozofa. Čini to tek u ograničenoj formi, koliko naime drži, da je to potrebno za bolje shvaćanje i razumijevanje skolastičkog stanovišta.

Prvi svezak sadržaje Logiku, Kritiku i Ontologiju, a drugi Kosmologiju, Psihologiju i Teodiceju.

Pisanje ovakovih udžbenika iziskuje ne samo veliko iskustvo, koje se stiče tek dugogodišnjim predavanjem filozofije, nego zahtijeva i veliko poznavanje samih filozof. disciplina. Dok je autor, kao iskusan predavač u svom razlaganju jasan, dotle se sa samim rasporedom građe, a i nekim njegovim mišljenjem u pojedinim pitanjima, ne bih mogao složiti.

Tako na pr. raspravlja on u Kritici De sylogismo demonstrativo, De definitione et divisione, De scientia, dok ta pitanja po svojoj naravi spadaju prije u Logiku, nego u Kritiku. S druge strane nema nikakvog opravdanog razloga, da je u Kriticii izostavljena teza De universalibus, i stavljena u Ontologiju. Isto tako držim, da pitanja, na pr. o razlici između razumne duše i anđela; zašto se štuju tjelesa svetaca; o transcendentalnom racionalizmu, ontologizmu, tradicionalizmu; o raju zemaljskom; istočnom grijehu i t. d. ne spadaju u psihologiju.

Tima opaskama ne poričem vrijednost djelu kao cjelini, te ga kao školski priručnik mogu samo preporučiti. **J. L.**

Dr. Ante Cividini: Razvoj i sustav suvremene pedagogike, I. dio; 1. odio: Filozofijska priprava za razvoj suvremene pedagogike, svez. I., 8^{0}, str. 48. Zagreb 1933. Tiskara Kuzma Rožmanić.

Djelo dr. Cividina je zasnovano na široko: u 3 zasebna i suvisla dijela s ovim naslovima: Priprava za studij suvremene pedagogike (I), Razvoj pedagogike prošlosti (II), Sustav pedagogike sadašnjosti (III). U ovom prvom svesku prvog dijela pruža autor kao u formi uvoda jedan pregledni sadržaj svoga djela i označuje mu svrhu. Iz toga dijela se vidi jasno, da su autorovi pogledi na svijet i život, na zadaću i cilj pedagogike, osnovani na principima zdrave filozofije i kršćanske religije. Njegov se pogled u letimičnom promatranju života čovjekova do u naše dane, ne odalečuje od smjernica, što ih zdravom prosuđivanju života nadaje moralni red u svijetu i svemiru. Njemu lebdi pred očima ideal savršenog čovjeka, onakovog, kakav je proizašao iz ruke Stvoriteljeve. Njegovi su izvodi upereni k najvišem stupnju, na koji se čovjek skladnim razvojem svojih duševnih moći može uspeti. Ali oni ne lebde u zraku, nego imaju jaku i čvrstu osnovicu u realnom redu stvari u svijetu. Ne dočaravaju fantom čovjeka, nego ga ogledaju u stvarnom njegovom odnosu prema Bogu kao izvoru života, prema čovjeku kao subratu i drugu, te konačno prema sebi samome. Jedino na takovoj osnovici je moguće promatranje čovjeka i njegove zadaće u životu, pa dakako i u pedagogici.

Principijelni ovi izvodi autorovi odaju, da mu je filozofski razvoj ljudske misli u tim pitanjima dobro poznat. I način, kako je on to izložio u ovom svesku daje naslutiti, da će njegovo djelo biti u stanju zadovoljiti potrebi, koju autor vidi baš u redovima pedagoga našega doba i naših prilika. Kasnije će ovi zbijeni izvodi biti i detaljno razrađeni. Ako bude u njima svuda dosljedno provedena osnovna misao, koja se kao zlatna nit provlači u ovom dijelu, imat će Cividinijevo djelo tu veliku zaslugu, da u obrazovanju jednog velikog faktora u našem narodnom životu bude dobrim lučonošom i pouzdanim provodičem u kaosu savremenih ideoloških strujanja.

Primijetiti mi je slijedeće: Sliku savršenstva svijeta i čovjeka u početku ne smijemo uzeti odviše, da tako kažem, vremenski. O trajanju toga perioda ne možemo mnogo govoriti, jer imamo premalo podataka. Ali to nipošto ne smeta osnovnoj misli autorovoj, jer se isti ideal savršenstva očituje i nameće razumskom našem promatranju moralnog reda u svijetu, kojemu je Gospod Bog uzročnikom. Taj je ideal On u neku ruku utisnuo u našu dušu i mi, ako slijedimo glas svoje prirode, ne ćemo se od Njega udaljiti. I kroz sve »klance jadikovce« mi ćemo se provući i zapaziti svijetlo, koje od Njega izlazi i svijetli čovječjem rodu. U tom se smislu samo mogu i moraju shvatiti izvodi na str. 18. o »prenošenju praslike savršenstva u duši čovjekovoj«. Ne bih se baš posve složio s tvrdnjom na str. 22. o pesimizmu primitivnih naroda i nekoj njihovoj nesreći. K tvrdnji o »isključivom« spasenju unutar Crkve (str. 24.) trebala bi mala opaska, da se ljudi ne zavedu na krivu misao izrazom: »katolička crkva zalazi u specijalizovanje«. Lessingove navode (str. 28 i 32) nije moguće provjeriti, jer nije navedeno, gdje ih je L. izrekao. Izraz »naprava« je na str. 40 u značenju forma, a na str. 41. u značenju mehanizam. Tvrdnja na str. 28. »jer cijele i potpune istine čovjek nikada otkriti ne će«, može se i krivo shvatiti. Bolje je i ispravnije reći, da je čovjek nikada shvatiti ne će. Mjesto izraza »individuj« bolje je uzeti pojedinac. Stil je živ i slikovit, jezik jedar i pravilan.

Autoru možemo samo čestitati i zaželjeti ustrajnosti i izdržljivosti, da nastavi i našoj javnosti poda djelo, koje će imati trajnu vrijednost.

A. Ž.

Viller Marcel S. I.: Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique doctrine et histoire. Fascicule I. (Aa — Allemande) et II (Allemande — Anglais). Cijena svakom svesku je 20 franaka.

Iz naslova i iz plana, koji je objavljen u prvom svesku, upoznajemo sav opseg zadaće, koju su sebi stavili izdavači. U prvi čas, kada gledamo taj postavljeni cilj, i nehotice se pitamo, je li moguće sve to riješiti i ispuniti u jednom dictionnaire-u?

Izdavači konstatiraju najprije, kako je veliko potraživanje za duhovni život danas među svijetom i to ne samo među manje inteligentnim, nego baš među inteligencijom, pa i onom nevjernom! Zato oni hoće oslanjajući se potpuno na strogo katoličku nauku, a držeći se uputa Crkve i priznatih crkvenih pisaca, tumačiti i izlagati crkvenu nauku baš za duhovni život, iznositi u tom smjeru crkvenu tradiciju, koja je vrlo bogata; dat će, šta više, i direktive za askezu i pobožnost uopće, bavit će se i čisto spekulativnim problemima duhovnog života i tako će biti na ruku u upravljanju i vodstvu duša. Pri tome ne će odbaciti ono, što se dobra nalazi i u nekatoličkim piscima, a ozbiljno će računati i s napretkom znanosti, koje ovamo zalaze, kao psihologija, pa moderna eksperimentalna psihologija.

Bez sumnje su temelji, na kojima se izgrađuje ovaj »dictionnaire«, vrlo solidni. Solidnijih ne ćemo nigdje naći. Iskustvo, koje ima Crkva sa svojim svecima, pionirima askeze i mistike; ono silno blago, koje su baš sveci nagomilali u svojim borbama kod sticanja svetosti i savršenstva;

iskustvo, što ga konačno stiče i svaka katolička duša u hrvanju sa sobom, sa svijetom i neprijateljem uz pomoć milosti, daju taku sigurnost i stalnost u uputama i vodstvu duša, da ne će biti nikoga, tko ne bi u Crkvi mogao naći potpuno riješenje svih, pa neznam i kako zakučastih problema duhovnog života.

Zato je ovo djelo više nego »dictionnaire«: ono je uistinu putokaz, vodič, učitelj u duhovnom životu ne samo onima, koji hoće da žive duhovnim životom, nego i onima, koji treba druge da vode! Evo nekoliko primjera:

»Abandon«. Govori o pravom i onda o krivom potpunom predavanju u volju Božju. Polazi tu od prvih stvari: od značenja riječi i naravi samoga predavanja do vrhunca i plodova njegovih. Prelazi na krivo predanje, tumači isto i razvija povijest njegovu. Sve dakako temelji na katoličkoj nauci, te ne propušta, da daje praktične upute.

»Abstinence«. Iznosi značenje i razvoj kod pogana, Židova, u kršćanstvu, kod raznih sekti i krivovjerja. Iznosi protivničke napadaje, suzbija ih i pokazuje vrijednost abstinencije kao i motive njezine. Sve u strogo crkvenom duhu, a na podlozi naučavanja sv. Tome Akvinca. Tumač obuhvata dvadeset stupaca u 4⁰.

Isto tako temeljno tumači sve drugo, kao »Abus de la grace«, »augmentum virtutis« (na 30 stupaca), da završi sa vrlo praktičnim: »Conclusion pour la vie spirituelle«. Kao što autori obrađuju vrlo temeljno pojedine pojmove i probleme, isto tako rade, kada govore o crkvenim piscima, o piscima duhovnog života i o svecima.

Da se može u tako silnom radu potkrasti i po koja omaška, to ne će nikoga smutiti; ali te su minimalne, i ne mogu se nikako uzeti u obzir.

Za vrlo solidnu obradbu jamče već i imena izdavača: P. Marcel Viller, S. I., bivši profesor na orijentalnom institutu u Rimu, profesor je na skolastikatu u Enghien-u; M. Cavallera, profesor na katoličkom institutu u Toulouse, direktor je revije »Ascetique et Mystique«; konačno P. Guibert, profesor je askeze i mistike na Gregorijani u Rimu.

Na pitanje dakle, koje sam si stavio na početku: je li moguće ovaj golemi zadatak riješiti i ispuniti u jednom dictionnaire-u, moram odgovoriti, da jest moguće i da je u ovom slučaju vrlo dobro i sretno riješen.

Meni se čini, da bi ovaj dictionnaire morao biti u rukama svakoga, koji se iole bavi duhovnim životom, a pogotovo onoga, koji druge mora da upućuje i vodi. Zato ga toplo preporučam svakome u toliko i više, što mu cijena nije velika. **A. Wolf.**

1. **Dr. Andrija Živković: Eugenika i moral.** Zagreb 1933., 8⁰, str. VIII/80. Cijena 25 D.

2. »**Sursum Corda**«. Molitve i pobožnosti, što ih zajednički vrše pitomci dječačkog sjemeništa u Zagrebu. Zagreb, 1933. XVI/302 str.

3. **Euharistijski kongres i njegova priredba.** Izdao permanentni odbor euh. kongresa u Jugoslaviji. Zagreb 1933, str. 48. Cijena din. 8.

1. Daleko od toga, da prihvati, preporuči ili odobri sve ono, što su pojedini eugeničari iznijeli kao svoje mišljenje, smatra dr. Živković eugeniku kao takovu i korisnom i potrebnom. I s pravom. Jer eugenika, kao nauka o rasnoj higieni ili o poboljšanju rase, nije, sama u sebi, ogranak ili rezultat materijalističkog gledanja na svijet. Tako su je shvaćali samo pojedinci. Katolička moralka treba da ispita rezultate moderne eugenike. Tu joj dužnost naročito nameće enciklika »Casti connubli«. Dr. Živković sustavno i kritički ispituje ove rezultate i dolazi do zaključka, da Crkva ne odbija eugenike, nego joj priznaje plemenitu svrhu i hvali njezino glavno nastojanje, koje je u suglasju sa zdravim razumom. Crkva osuđuje zahvat *u materinjoj utrobi na štetu djeteta*. Nikome se *iz eugeničkih razloga* ne smije braniti ženidba, ako je inače za nju sposoban. Nitko se sam od svoje volje ne smije dati sterilizovati, a ni država nema prava da uvede prisilnu sterilizaciju iz eugeničkih razloga. Ovo je stav katoličke moralke prema zastupnicima današnje eugenike. Pođe li moderna eugenika tim putevima, moći će se održati, dok bi njezina materijalistička orientacija bila nauka za smrt i propast, a ne za život i napredak čovječanstva. To je rezultat ispitivanja dr. Živkovića. Već se iz ovoga vidi, od kolike je važnosti ova knjiga za dušobrižnički kler, koji stoji u neposrednom kontaktu sa životom, pa je stoga posebice preporučujem.

2. Pod natpisom je »Sursum corda« ravnateljstvo nadbiskupskog dječačkog sjemeništa u Zagrebu izdalo lijepo opremljeni molitveni priručnik za pitomce nadbiskupskog dječačkog sjemeništa. Ovaj priručnik sadržaje molitve i upute za duhovni život seminarista. U svojoj je cjelini ovaj priručnik veoma uspio i potpuno postigao svrhu, za kojom je išao. Posebice bih istaknuo, da se sasvim očito razabire nastojanje, kako bi se duhovni život pitomaca od početka i potpuno prodahnuo liturgijskim duhom. To je od neprocjenjive važnosti nesamo za lični duhovni život pitomaca, nego i za njihovu orientaciju kao budućih svećenika, koji će imati da bude liturgijski duh u vjernicima i da vode lturgijsku obnovu u našem narodu. Jer ako i jest liturgijska obnova »moderna«, ona ipak nije samo »moda«, koja danas jest, a sutra već pripada prošlosti. Nasuprot: liturgijskoj obnovi pripada budućnost, i to ljepša religijska budućnost vjernoga puka. S ovim mi se priručnikom čini kao da je napuštanje sentimentalno-individualističke pobožnosti kod liturgijskih funkcija stupilo u *konačnu fazu u našim krajevima*. Jer evo: nesamo da je misna i pričesna pobožnost liturgijski inspirisana, nego se jaka liturgijska nota zapaža i u jutrnjoj i večernjoj molitvi, kao u prigodnim zajedničkim molitvama tijekom godine. Sveta je misa uvrštena na str. 21—39. Velika je stvar, da je uvrštena s a m o sv. misa, bez ikakvih drugih sentimentalno-individualističkih pobožnosti. Pričesna se pobožnost nalazi u d o d a t k u na str. 220—147. U drugom bi izdanju bilo dobro i praktično pričesnu pobožnost i prostorno sjediniti pa je poput misne, udesiti sasvim liturgijski, a onda dodati ovu sadašnju pričesnu pobožnost, osobito za one, koji se možda izuzetno pričešćuju i z v a n svete mise. Nadalje bi jutarnja (i večernja) molitva postala kraćom i još podesnijom za zajedničko molenje, a i stilski više jednostavnom, kad se njezin »liturgijski« dio ne bi ispreplitao s mnoštvom drugih moli-

tava. Mislim, da je dobro učinjeno, što su kod svete ispovijedi izostavljene one dvije molitve prije ispovijedi pred svećenikom, pa je uvrštena samo kratka uvodna formula, jer su one dvije molitve počesto samo puka formalnost, bez naročite subjektivne važnosti. Kod ispitivanja je savjesti na str. 69. s pravom istaknuto pitanje o smrtnom grijehu. U toj bi rečenici bilo dobro dodati: m o ž d a. Zatim bi bilo vrlo korisno i u samom obrascu ispitivanja savjesti na str. 67—69. i 212—214. posebnim načinom i sasvim konkretno istaći, koji su to teški grijesi, na koje treba pokornik ponajpače da skrene svoju pažnju.

3. Permanentni odbor euh. kongresa u Jugoslaviji, kome je na čelu biskup krčki dr. Srebrnić, izdao je priručnik o priredbi euharistijskih kongresa. Na svakom euharistijskom kongresu dolaze do izražaja tri momenta, koji se stapaju u službi iste svrhe: duhovni, naučni i tehnični. Prvi otvara duše Isusu, drugi širi znanje o Isusu, treći ga slavi vanjskom ljepotom i vanjskim radom. Ovaj priručnik opširno razlaže sva ova tri momenta, na osnovu iskustava, stečenih prigodom dosad održavanih euharistijskih kongresa u Jugoslaviji. Sve su te upute u jednu ruku prožete dubokom ljubavlju i zanosom prema presvetoj Euharistiji, a u drugu ruku veoma stvarne i praktične. Stoga se ova knjižica sama od sebe preporučuje svima, koji priređuju ili sudjeluju u priredbi euharistijskog kongresa u kojem mu drago opsegu, od najmanjih do najveličanstvenijih.

Dr. Dragutin Kniewald.

Acta academiae velehradensis, annus XII, fasc. 1—2, Olomucii 1932., 8°, str. 104; eduntur annuatim in 4 fasciculis, subnotatio pro anno 35 Kč, pro externis 1,50 Dol. Sumptibus Academiae velehradensis.

Velehradska je Akademija do sada učinila mnogo za stvar zbliženja ili, ako hoćete, i sjedinjenja istočne i zapadne crkve. Taj se rad razvijao pod vodstvom spretnih i zauzetih ljudi ne samo našega slavenskog roda, nego i onih između neslavenskih narodnosti. On je danas zauzeo kud i kamo jače dimenzije, nego u vrijeme trideset godina unazad. Na mjestu je toga radi bilo, da se opet privedu u život »Acta academiae velehradensis«. Godine 1905. su izašle »S l a v o r u m l i t t e r a e t h e o l o g i c a e« i izlazile 6 godina. Kao VII. svezak izašla su god. 1911. »Acta academiae velehradensis«; ali osim prve godine nekako su kasnije slabo prolazila. Dotjeralo se ipak do XI. sveska, koji je obuhvatao godine 1920—1922. Onda su prestala izlaziti kroz punih 10 godina. Izdano je kroz to vrijeme 5 sveska »Acta conventus« i 12 svezaka raznih djela, koja zasijecaju u ovaj posao.

Mnogo veći i važniji je od tog djelovanja onaj upliv, zanimanje i rad, što je potaknut samim kongresima, koji su pitanje zbliženja istočne i zapadne crkve izbacili u središte interesa savremenog katolicizma. Tome, eto, probuđenom i razvijenom interesu imaju ponovno uskrisena »A c t a« da posvete još jaču i veću pažnju. Zadaća im je: »referre de actis et factis, adiuvare agenda et facienda omnia eorum, qui labores suos consecrarunt unitati Ecclesiarum«. Ljudima, koji na tom polju rade potrebno je, da se zbliže i upoznaju, te da se međusobno podupiru na

intenzivniji rad. Nema sumnje, da će Acta u prvom redu dobro doći ljudima od knjige i pera neslavenskih naroda, a onda i nama Slavenima, koji se i kraj svojih najljepših želja, još uvijek premalo poznajemo po sposobnostima aktivitetu i mogućnostima za ostvarenje kakovog znatnijeg pothvata.

U ovom svesku se nalaze osim programatske riječi urednika, pisma, pozivi i odzivi, što se odnose na VI. velehradski kongres. Ima i odgovora sa strane Rusa pravoslavaca, od kojih je najkarakterističniji onaj prof. Glubokovskija, da se on »ne želi podvrći ispitu iz pravoslavnog bogoslovlja...« J. Hudeček izvješćuje o arheološkim iskopinama blizu Uherskog Gradišta, C. Bourgeois o ruskim misijama kod nevjernika, V. Vilinskij o razvoju nabožne literature kod Rusa u emigraciji i o uplivu katoličkog i protestantskog zapada u studiju crkvene povijesti. F. Grivec piše o spomenima iz prvih početaka ovoga gibanja, J. Habeš o Velehradu kao najpodesnijem mjestu za kongrese.

U »Pregledu« je govor o kulturnim i literarnim pothvatima, što ih Rusi imaju u česko-slovačkoj republici, o praškom Slavenskom institutu, o podignuću velehradske bazilike na čast »basilicae minoris«; tu je i pismo bolesnog metropolite Andreja Šeptickog, kojim javlja, zašto nije mogao doći na kongres. U literarnom pregledu neke opaske o ruskoj boljševičkoj raboti, od V. Vilinskija; pregled hrvatske teološke literature od potpisanoga, češke socijalne katoličke knjige od F. Vašeka.

Nadamo se, da ćemo doskora ugledati nastavak ovoga obnovljenog pothvata, kojemu želimo najbolji uspjeh i napredak. **A. Ž.**

Ars sacra. List za pospeševanje krščanske umetnosti. I. Letnik. April 1933. Izdaja »Naša Sloga« v Ljubljani. Cijena po broju Din 5.—.

Nema sumnje, da je kod nas neophodno potreban list, koji će sustavno unapređivati kršćansku umjetnost, osobito u krugovima katoličkog klera, koji je čuvar često neprocjenjivoga umjetničkog blaga, što se nalazi po našim crkvama i samostanima. Sretna je stoga bila zamisao da se pokrene takav list. Uredništvo je nastojalo da se prvi broj sadržajno udesi dosta suvremeno i informativno, a da pri tomu uzme u obzir i naše posebne prilike i da jezično prilagodi uređivanje lista našim posebnim prilikama. Ovaj broj donosi najprije odlomak govora pape Pija XI, što ga je 27. oktobra 1932. održao prigodom otvorenja nove vatikanske Pinakoteke. Zatim donosi članak Nike Ivanovića: Za tradiciju ili savremenost, Veiderov: Zakaj naj se duhovnik zanima za umetnost, Steleov: Načela varstva spomenikov, pobudu o čuvanju crkvenih umjetničkih spomenika po Eggeru, Mrkljunov prikaz paramentike (po Braunu), te različite manje bilješke. Jezično se izmjenjuju hrvatski članci sa slovenskima. To mi se čini vrlo prikladnim, jer će tako list bolje moći prosperirati, pa time i tehnički biti bolje uređivan, a u drugu ćemo se ruku i mi upoznati s umjetničkom prošlošću i današnjim umjetničkim životom Slovenije, a i Slovenci će upoznati naše umjetničke tradicije i današnje strujanje među hrvatskim umjetnicima. Samo bismo izrekli želju, da nesamo slovenački, nego i

hrvatski jezik bude ispravan i gramatički i stilski i pravopisno. A gledom na sadržaj bilo bi veoma korisno, kad bi uz teoretske članke i upute, te uz sistematske prikaze, u svakom broju dosta prostora bilo namijenjeno i našoj staroj crkvenoj umjetnosti, kao i današnjim umjetničkim strujama i vani i kod nas kod kuće. To doduše nije lagan zadatak i to je skopčano sa znatno većim troškovima, ali će onda i interes za list i uspjeh ovog pothvata biti to veći.

Konačno se samo po sebi razumije, da će list, koji je naročito namijenjen crkvenoj umjetnosti, ukazivati i na radionice, gdje će svećenstvo moći i uz čedna sredstva nabavljati crkveni pribor solidne izradbe i izvjesne umjetničke vrijednosti. U protivnom bi slučaju list doduše ostao na akademskoj visini, ali za naše prilike ne bi bio od praktične važnosti, na koju smo uvijek navikli gledati. Ali u drugu opet ruku ne bi bilo odviše simpatično, kad bi se među recima u cijelom listu ili ovdje-ondje osjećao ili zapažao izvjesni merkantilni duh, koji bi možda provejavao ili nadahnjivao pokretače ovog lista. Time bi se u mnogom pogledu samoj stvari možda više škodilo nego koristilo, jer ne bi bili tako rijetki oni, koji bi se osjećali nevoljko zapažajući ovakvo, ma i prikriveno nastojanje, te ne bi lista primili onako radosno, kako bi to učinili, da je list doista sasvim neovisan od svakog merkantilizma. Različite tvrtke mogu, razumije se, oglašivati u listu svoje proizvode, ali mnogi svećenici ne bi bili odviše oduševljeni, kad bi takav list, namijenjen promicanju kršćanske umjetnosti, u zbilji bio samo reklama ovom ili onom merkantilnom poduzeću. **Dr. Dragutin Kniewald.**

Alessio, P. C. P. Compendio di Patrologia. 8°, 1933, str. XVI+390. — Pomenuti kompendij napisan je za slušače teologije. Piscu je uspjelo u kratkom i preciznom opsegu prikazati ogroman materijal, što ga obrađuje patrologija. Stil mu je lak. Metoda kritična. Pisac odaje čovjeka, koji se odlikuje dubokim poznavanjem historije. Cijena L. 10. — Prodaje Marietti, Via Legnano, 23. Torino. **J. M.**

Nove Jeronimske knjige. Nova izdanja Hrvatskog Književnoga Društva sv. Jeronima su za godinu 1933./34. razvrstana u tri skupine, pa jeronimski članovi dobivaju:

Tri knjige za 10 dinara. To su najpopularniji hrvatski kalendar »Danica« za god. 1934., zatim »Šljivari« i druge povjesnice i pjesme najvećeg hrvatskog pisca Augusta Šenoe, i vrlo važna gospodarska knjiga »Bolesti žitarica« od prof. B. Babića.

Pet knjiga za 20 dinara. To su uz spomenute tri knjige još »Evanđelist«, nedjeljna evanđelja sa slikama, te razmatranjima od nadbiskupa dra Ivana E. Šarića (II. dio) i poučno-zabavni putopis jednog Hrvata, koji je pred trista godina putovao »Od Hrvatske do Indije« od prof. P. Grgeca.

D e v e t k n j i g a z a 40 d i n a r a. Uz gornjih pet knjiga još: vrlo suvremena rasprava »Obnova socijalnog poretka« od dr Stj. Bakšića i dr V. Deželića, zatim povijesni opis nemira u Hrvatskoj godine 1883. »Prije Khuena bana« od prof. dr Rudolfa Horvata, onda spomenspis u proslavu 400-godišnjice održanja Hrvata u tuđini »Gradišćanski Hrvati« od prof. M. Ujevića, s mnogo slika i životopis sv. Dominika »Bijeli svetac« od prof. M. Soljačića.

Pojedine se knjige prodaju po 10 dinara, a skupine nečlanovima uz dvostruke cijene. Članom »Društva sv. Jeronima« može postati svatko, tko jedamput za uvijek uplati 10 dinara upisnine.

Kalendar »Danica« za godinu 1934. Najrašireniji i našem narodu najdraži kalendar Danica, koji Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima izdaje već 65-tu godinu, dotiskan je i već se raspačava. Prvi ugodni dojam kalendaru Danici daje naslovna slika sv. Jeronima na omotu i mnoštvo uspjelih ilustracija u tekstu, te pregledni kalendarij u crnoj i crvenoj boji. Ovogodišnja je Danica spretno uređena; u njoj je veliko mnoštvo kraćih i zanimljivih člančića i svaštica iz raznih struka, a uz pouku ima i zabave, pripovijesti i pjesama.

Mnoštvo zgodnih opširnijih opisa k aktuelnim slikama, jedna je vrlo zgodna novost u kalendarijskoj i uopće pučkoj literaturi, što daje puniji sadržaj štiva i veću zanimljivost i značenje slikama. U kalendaru Danica svi su razni podaci, što se od kalendara traže, napose potpun iskaz sajmova. Unatoč ovako obilnog gradiva, mnoštva slika i ukusne opreme cijena je Danici samo Din 10.—.

Šarić dr. I. E.: Evanđelist, II. Među ovogodišnjim redovnim izdanjima Društva sv. Jeronima, izašao je nastavak tumačenja nedjeljnih evanđelja, koja su izvorni i zasebni književni rad među djelima one vrste na hrvatskom jeziku. Pisac je nadbiskup i pjesnik, pa su njegove pouke i razmatranje u isti mah riječi naučitelja i profinjenog književnika. Knjiga je namijenjena najširim slojevima naroda, pa ipak je s nasladom čita i inteligenat. — Cijena knjizi 10 dinara (uvezanoj 20 dinara). Jeronimski je članovi dobivaju u pola cijene.

Uredio: Dr. A. Živković.